

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

VAIDA VENYTĖ

Neakivaizdinio sk. Teisės ir valdymo studijų programos studentė (TVmn05-02)

KONSTITUCINĖ ŠEIMOS TEISIŲ APSAUGA

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas -
Prof.dr. Toma Birmontienė

Katedros vedėjas –
Prof.dr. Gediminas Mesonis

Vilnius 2007

Turinys

ĮVADAS	3
1 ŠEIMOS KAIP KONSTITUCINĖS TEISĖS INSTITUTO SAMPRATOS RAIDA	5
1.1 Šeimos apsauga Lietuvos Statutuose	12
1.2 Šeimos apsauga Lietuvos Konstitucijose (1918-1938 m.)	14
1.3 1990 m. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas	20
2 ŠEIMOS SAMPRATA 1992 M. KONSTITUCIJOJE.....	22
3 ŠEIMOS TEISIŲ GYNIMAS TARPTAUTINĖJE TEISĖJE.....	40
IŠVADOS	50
Literatūra	53
Santrauka	60
Summary.....	61

IVADAS

Praėjęs šimtmetis ir šio šimtmečio pradžia įeis į istoriją kaip žmogaus teisių progreso amžius. Viena vertus, šiandien žmogaus teisių apsauga pasaulyje yra kaip niekad aktyvi. Kita vertus, grėsmės konstitucijų saugomoms vertybėms įgauna vis naujas formas. Šeimos apsaugos teisės – ne išimtis.

Lietuvoje yra daug kalbama apie šeimos narių teises, įtvirtintas Konstitucijoje, jų konstitucinę apsaugą, tačiau problema išlieka aktuali. Besikeičiančiame socialiniame kontekste šioms teisėms kyla naujų iššūkių. Taip vadinama tradicinė šeima įgauna naujos sampratos bruožų, o vaiko, kaip svarbiausio šeimos narių teisių prioriteto padėtis kartais tampa dviprasmiška.

Tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje, šeima ir toliau išlieka visuomenės pagrindu, tačiau tradicinis požiūris į šeimą nyksta.¹ Todėl iškilus pavojui šeimai, kyla pavojus ir tautos išlikimui.

Šeimos teisėms apsaugoti yra priimtas ne vienas nacionalinis ir tarptautinis aktas, šios teisės yra įtvirtintos ir mūsų pagrindiniame šalies įstatyme – 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Konstitucinis Teismas yra ne kartą pasisakęs šeimos apsaugos tema, tačiau verta pripažinti, kad ši problematika yra ganėtinai plati – kaskart kelianti naujus klausimus.

Daug problemų kyla dėl pačios šeimos sampratos. Ką reikia laikyti šeima? Ir kokios šeimos teisės gina mūsų įstatymai?

Bažnyčios hierarchai, politikai ir kiti visuomenės atstovai dažnai baiminasi, kad šių dienų visuomenėje iškilo didelė grėsmė tradicinei šeimai. Kita vertus, kai kurie žmogaus teisių gynėjai nuogaustauja, kad tik tradicinė - santuokinė šeima yra saugoma mūsų valstybės ir įstatymų. Tačiau į šeimą kaip ir į visuomenę įstatymiškai reikia žiūrėti moderniau, juk tai neišvengiama mūsų tobulėjančio ir besivystančio gyvenimo dalis.

Temos aktualumas ir problematika aiškėja iš pačios konstitucinės šeimos sampratos. Šiandien, kaip niekada anksčiau įstatymų leidėjui keliami nauji iššūkiai šeimos apsaugos reglamentavimo klausimais. Lietuvoje susiformavusios šeimos stereotipų teisinei apsaugai nepakanka. Išskylantys nauji visuomenės poreikiai sąlygoja naujai kalbėti ir apie šeimos apsaugą.

Šio baigiamojo *darbo tikslas*: išnagrinėti šeimos kaip konstitucinės teisės instituto sampratą, šeimos narių teises bei apsaugą tiek Lietuvos, tiek ir tarptautinėje teisėje.

Siekiant šio tikslo, iškelti šie *uždaviniai*:

¹ Shaw J. Social Law and policy in an Evingl EU. Oxford. 2000, p. 223.

- 1) Išanalizuoti šeimos konstitucinę sampratą.
- 2) Išanalizuoti Lietuvoje Statutuose, LR Konstitucijose nustatytą šeimos narių teisių padėtį bei apsaugą.
- 3) Išanalizuoti 1992 m. LR Konstitucijos nuostatas ir KT nutarimus, formuojančius konstitucinę doktriną, susijusias su šeimos konstitucine apsauga.
- 4) Išnagrinėti tarptautinių sutarčių, įtvirtinančių šeimos apsaugą, teisės normų bei EŽTT jurisprudenciją.

Tyrimo šaltiniai: Lietuvos Statutai, Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, įstatymai, Lietuvoje galiojantys tarptautinės teisės aktai, reglamentuojantys šeimos apsaugą, taip pat EŽTT jurisprudencija, moksliniai straipsniai, monografijos ir kita literatūra nagrinėjama tema.

Tyrimo metodai:

- Istorinis metodas (šis metodas naudojamas analizuojant šeimos konstitucinę apsaugą Lietuvos statutuose ir Konstitucijose).
- Mokslinės literatūros analizės metodas (šis metodas padės atskleisti problemos ištyrimo lygį, išskaidyti mokslinę literatūrą nagrinėjamu klausimu, išskiriant joje esmines keliamas problemas).
- Lyginamasis metodas (naudojantis šiuo metodu bus galima nustatyti šeimos konstitucinės apsaugos Lietuvoje raidą, vystymąsi, ypatumus).
- Apibendrinimo metodas (šis metodas bus naudojamas darbo pabaigoje, apibendrinant, sisteminant prieš tai gautus literatūros, dokumentų analizės duomenis).

Darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados ir literatūros sąrašas. Pirmajame skyriuje pateikiama šeimos kaip konstitucinio teisės instituto sampratos raida, antrame – šeimos apsauga 1992 m. LR Konstitucijoje, trečiajame – šeimos teisių gynimas tarptautinėje teisėje. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados ir literatūros sąrašas.

1 ŠEIMOS KAIP KONSTITUCINĖS TEISĖS INSTITUTO SAMPRATOS RAIDA

Vieningos bei visuotinai pripažįstamos šeimos definicijos nėra. Dabartinėse išsivysčiusiose šalyse susidarė ir realiai funkcionuoja įvairūs šeimos tipai ir modeliai, vyksta aršios diskusijos, ką laikyti ir ko nelaikyti „šeima“, kokiai žmonių grupei, jų gyvensenai turėtų būti suteikiamas šeimos statusas ir kam nesuteikiamas (pavyzdžiui, tos pačios lyties žmonių bendrai gyvensenai). Teigiama, kad „šeima, kuri atsiras XXI amžiuje, bus apibūdinama ne tradiciškai ar pasirinkimu, bet sutarimu, išskylančiu kiekvienoje smulkmenoje <...>.“²

Šeima galime vadinti pačią mažiausią socialinę bendriją, ypatingą bendrumo formą, savotišką kolektyvinį subjektą, kiekvienos visuomenės, tautos pagrindą, kuriame susipina dvasiniai, ekonominiai, socialiniai ir teisiniai elementai.

Šeima – grupė asmenų, susijusių santuokos, kilmės ar įvaikinimo ryšiais, turinti atskirą namų (šeimyninį) ūkį, kurios nariai sąveikauja vienas su kitu pagal savo užimamą socialinę padėtį šeimoje, - vyro ir žmonos, motinos ir tėvo, sūnaus ir dukters, brolio ir sesers.³

Tačiau bendrą šeimos sąvokos apibūdinimą išskirti būtų problematiška.

Šeimos, kaip socialinio vieneto ištakos aptinkamos visose civilizacijose. Šeimos instituto kilmės pradžia galima laikyti senovės romėnų laikus, kuomet šeima buvo grindžiama absoliučios vyro valdžios principu⁴ ir tik vyro valdžia, o ne kraujo principas buvo priskiriama giminystei.

Iš esmės visi autoriai, nagrinėjantys šeimos institutą, sutinka, kad vienas žmogus dar negali būti traktuojamas kaip šeima. Šeima galime vadinti tik grupę žmonių. Dar L. Diugi teigė, kad asmenys sudaro santuoką, bet patys sau nebepriklauso, jie atlieka tam tikrą „socialinę funkciją“.⁵

Tradicine sociologine prasme šeima suprantama kaip asmenų sąjunga, susidedanti iš drauge gyvenenčių tėvų ir vaikų, kartais ir kitų giminaičių, pagrįsta santuoka arba kraujo ryšiais; šeimos nariai tvarko bendrą ūkį, tarpusavio santykius grindžia dorovine atsakomybe, savitarpio supratimu ir pagalba.⁶

² Krause H, Meyer D. What family for the 21st Century? // 50 American Journal of Comparative Law, 2002, p. 101, 120.

³ Ten pat, p. 6.

⁴ Римское право / ред. Томсинов В. А. Москва, 1999, с. 98.

⁵ Нерсесянц В. С. Философия право. Москва, 1998, с. 298.

⁶ Leonavičius J. Sociologijos žodynas. Vilnius, 1993, p. 249.

Siaurąja prasme, šeimą sudaro tėvai ir vaikai.⁷ Tačiau tokia samprata nėra tikslinga ir ją reikia išplėsti, nes šeima gali būti grindžiama ir faktiniais šeiminių santykių (oficialiai neįregistruota santuoka) arba tos pačios lyties asmenų santykių, kurių pripažinimas šiuo metu vis didėja.⁸ Tai parodo ir kai kurių bažnyčių besikeičiantis požiūris į tokius santykius (pvz.; anglikonų bažnyčia).

Nors pastaraisiais metais plinta tendencija tapatinti šeimos sampratą sociologine ir teisine prasme,⁹ tačiau teisine prasme, šeimos instituto samprata šiek tiek skiriasi. Teisine prasme, šeima yra siejama su tam tikra įstatymų leidėjo valia išreikšta teisės normų aktuose.¹⁰

Dar rengiant Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnį, buvo laikomasi nuomonės, kad terminas „šeima“ reiškia heteroseksualų sutuoktinių porą bei vaikus, nors buvo pripažinta, kad teisinis šio termino interpretavimas yra sudėtingas. Europos Žmogaus Teisių Teismas, praktikoje taikydamas 8 straipsnį, nedarė skirties tarp „santuokinės“ ir „nesantuokinės“ šeimos.¹¹

Visuotinės žmogaus teisių ir laisvių deklaracijos 16 straipsnyje pažymima, kad „šeima yra natūralus ir esminis visuomenės grupinis vienetas ir ją turi ginti visuomenė ir valstybė.“¹²

Teisės aktuose šeimos sąvoka apibrėžiama siekiant nustatyti tam tikrų teisinių subjektų ratą. Kiekvienas asmuo atitinkantis tam tikrus kriterijus gali būti šeimos nariu, tačiau vienas žmogus negali sudaryti šeimos. Taigi vienas iš šeimos požymių – socialinė grupė. Kitas požymis – teisinis pagrindas, kuriuo gali būti laikoma santuoka, kraujo ryšys ir pan. Ir trečiasis požymis – šeimos narių teisiniai ryšiai, kurie pasireiškia teisių ir pareigų turėjimu ir susiejimu su kitais šeimos nariais.

Visuomenės santykių sistemoje šeimai tenka svarbi vieta. Šeimos vertybinis įvertinimas yra suformuluotas ir pagrindiniame Lietuvos įstatyme – Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, kurios 38 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“. Šeima, kaip pagrindinė socialinė bendrija visuomenėje, yra vyraujanti ir atlieka tokias svarbias funkcijas, kurios svarbios ne tik šeimos nariams, bet ir visuomenei kaip žmonių giminės pratęsimas, auklėjamoji veikla ir kt. Esant tam tikram šeimos santykių ypatumui reikia šiuos santykius atitinkamai ir reglamentuoti.

⁷ Beck'sches Rechtslexikon. Munchen, 2001, s. 203.

⁸ Schulz S. Ehe und Familie in Europa // Zeitschrift für Rechtspolitik. 2001, Nr. 10, s. 478.

⁹ Black's law dictionary. London, 1990, p. 604.

¹⁰ Stadley K. Familie law. London, 1993, p. 2.

¹¹ Legal problems relating to parentage proceedings. XXVII th Colloguy on European Law foundation for International studies. Valleta (Malta), 1997, p. 14-15, 33.

¹² Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius, 2000, p. 12.

Šeimos narių teisės nagrinėjamos specifiniu aspektu yra sudėtinė žmogaus teisių instituto dalis. Šias teises galima skirstyti atsižvelgiant į 1948 m. Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, 1966 m. Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, taip pat Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte pateiktą tradicinį žmogaus teisių klasifikavimą: 1) pilietinės ir politinės teisės; 2) ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės. Šio klasifikavimo pagrindinis argumentas – skirtinga grupių prigimtis. Pilietinės ir politinės teisės priskiriamos „negatyviosioms“, laisvomis nuo valstybės – valstybė turi gerbti šias teises ir netrukdyti jas įgyvendinti. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės reikalauja atitinkamų valstybės veiksmų, todėl jos vadinamos „pozityviosiomis“. Tuo remiantis šeimos teisės gali būti priskiriamos prie „negatyviųjų“ arba pilietinių teisių. Šią išvadą galima daryti ir pagal asmens teises įtvirtintas Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, 17 straipsnyje: „niekas neturi patirti savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, jo būsto neliečiamybę, susirašinėjimo slaptumą, neteisėto kėsینimosi į jo garbę ir orumą. Kiekvienas asmuo turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kišimosi arba tokių pasikėsinimų“.¹³ Tačiau tam tikrais atvejais šeimos teisės gali būti priskiriamos ir prie „pozityviųjų“ teisių. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte, 10 straipsnio 1 dalyje nurodoma: „šeimai, kuri yra natūrali ir pagrindinė visuomenės ląstelė, turi būti teikiama kuo didesnė apsauga ir pagalba, ypač tuomet, kai ji yra kuriama, ir tol, kol ji yra atsakinga už nesavarankiškų vaikų išlaikymą ir auklėjimą“.¹⁴

Šeima Lietuvoje per amžių tėkmę ir istorijos posūkius, vykstant įvairiems ekonominiams, socialiniams, teisinės sistemos pokyčiams, iš esmės labai pakito ir suliberalėjo. Tam didelės įtakos turėjo ir šeimos bei jos apsaugos teisinis sureguliuojimas Lietuvos Statutuose ir kituose ankstyvuosiuose Lietuvos teisės aktuose.

XX a. dešimtame dešimtmetyje įvykusios didelės politinės, ekonominės ir socialinės permainos pakeitė mūsų visuomenės gyvenimą ir požiūrį į šeimą, kuriai iki tol, buvo būdingi tokie bruožai kaip: oficialiai įtvirtinta santuoka (nes tik santuokoje gyvenantys vyrai ir žmonės buvo laikomi pilnaverčiais visuomenės nariais); santuokos nenutraukiamumas, pastovumas; seksualumo kontrolė (pripažįstami tik santuokiniai santykiai); vaikai yra būtina šeimos sudėtinė dalis, o juos ugdo abu tėvai; vaidmenų šeimoje apibrėžtumas (moteris – namų šeimininkė, vyras – atsakingas už šeimos išlaikymą).¹⁵

¹³ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.

¹⁴ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3290.

¹⁵ Žmogaus socialinė raida / red. Rimkutė J. Vilnius, 2001, p. 26.

Po 1990 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, pakito gyvenimo sąlygos, žmonių tarpusavio santykiai, vertybinės nuostatos. Staigios permainos, augantis nedarbas ir kiti sunkumai kėlė baimę dėl ateities. Norint prisitaikyti prie naujų gyvenimo sąlygų, reikėjo keisti ir susiformavusius įpročius ir kai kurias nuostatas. Iš Vakarų Europos pasiekianti informacija pradėjo keisti mūsų požiūrį į šeimą. Ėmė plisti tokie reiškiniai, kaip gyvenimas nesusituokus, vedybų ir vaikų planavimas vėlesniam laikui. 1990 m. Lietuvoje buvo užregistruota 36,3 tūkstančiai santuokų, o 2001 m. – tik 16,9 tūkstančiai.¹⁶ Tačiau per pastaruosius penkerius metus, po dešimtmetį (1991–2001 m.) trukusio mažėjimo, santuokų skaičius ėmė didėti: 2006 m. susituokė 21,2 tūkst. porų.¹⁷

Lietuvoje esama įvairių asmenų tarpusavio santykių, kurie valstybės, asmenų ar visuomenės priskiriami šeimai, tai ir tradicinė, valstybės saugoma ir remiama šeima – sutuoktiniai ir vaikai, nepilna šeima – motinos (tėvo) ir vaiko (-ų), nesusituokusių asmenų ilgalaikiai santykiai ir jų vaikai bei tos pačios lyties asmenų santykiai. Toks įvairių santykių egzistavimas sukuria nemažai teorinių ir praktinių problemų reglamentuojant šeimos institutą.

Dažnai šeimos samprata mūsų visuomenėje pirmiausia tapatinama su santuoka. Tačiau būtina šiuos du dalykus skirti, nes šeima, visų pirma apima tokius socialinius santykius kaip meilė, emocinis ryšys, pagarba ir pagalba vienas kitam ir pan. Santuoka – tam tikri teisiniai santykiai, kuriais žmonės įteisina savo partnerystę civilinių ar religinių ritualų metu. Taigi, šeima yra ir teisinis, ir socialinis, o santuoka – teisinis institutas, kurie nebūtinai gyvenime sutampa.

Tačiau bendrą santuokos apibrėžimą pateikti sudėtinga. Teisine prasme santuoka pirmiausia suprantama kaip laisva bei savanoriška vyro ir moters sąjunga, svarbus juridinis faktas, kuris sukuria šeiminių-teisinių ryšių atsiradimą.

Ilga laiką „šeimos“ bei „santuokos“ institutai nebuvo reguliuojami teisės tarptautiniu mastu, o buvo susiję su tos valstybės kultūra ir teisės normomis. Tačiau vėliau šie institutai buvo įtvirtinti Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijoje, kurios 12 straipsnyje įtvirtinta vyro ir moters, sulaukusių santuokinio amžiaus teisė tuoktis ir sukurti šeimą pagal šią teisę reguliuojančius valstybės vidaus įstatymus. Teisė į šeimą ir santuoką taip pat įtvirtinta Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (16 straipsnis), Tarptautinių ir politinių teisių pakte (23 straipsnis), Tarptautiniame ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakte (10 straipsnis).

¹⁶ Grigas R. Sociologinė savivoka. Vilnius, 2001, p. 28.

¹⁷ Statistikos departamentas: <http://www.stat.gov.lt/lt/news>

Ratifikuota Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencija ir jos protokolai tapo ne tik Lietuvos teisės sistemos dalis, bet ir tiesioginio taikymo aktas, savo galia prioritetą teikiantis Konstitucijai, tačiau lenkiantis kitus įstatymus.¹⁸

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio nuostatos, kad valstybė saugo ir globoja šeimą, registruoja santuoką ir pripažįsta bažnytinę santuokos registraciją, yra pagrindas sprendžiant daugelį teorinio bei praktinio pobūdžio problemų, atsirandančių sąveikaujant šeimai ir valstybei, asmenybei bei visuomenei ir taip pat priimant įstatymus, kurie reglamentuoja santuokos ir šeimos santykius. Sprendžiant iškilusias problemas susijusias su „šeimos“ ir „santuokos“ institutais, didelę reikšmę turi Lietuvos Konstitucinio Teismo aktai, kurie oficialiai aiškina Konstitucijos nuostatų sampratą ir taip formuoja oficialią konstitucinę doktriną.

Su santuokos ir šeimos santykiais, teisės normomis, reguliuojančiomis šiuos santykius, vienaip ar kitaip susijęs kiekvienas žmogus. Žmogus gimsta šeimoje, o subrendęs ir pats kuria šeimą, todėl kiekvienam svarbu žinoti šios srities įstatymus.

Šeima ir santuoka bei jos samprata keičiasi, nes keičiasi mūsų gyvenimas bei pati visuomenė, todėl šių dienų šeima vadiname ne tik esant santuokai ir vaikams.

Šeimos tema yra aktuali mūsų laikais. Kokios yra „šeimos“ ir „santuokos“ sampratos šiandien, kai skyrybos paliečia pusę ir daugiau susituokusių porų, kai įvairiose valstybėse įteisiamos tos pačios lyties asmenų sąjungos, kai daugybė kartu gyvenančių ne tik jaunų, bet ir vyresnio amžiaus žmonių porų laiko santuoką nereikalingu biurokratišku aktu, kai santuoką siūloma pakeisti partnerystės sutartimis, kai dėl karjeros ir pasiturinčio gyvenimo atsisakoma turėti vaikų? Visa tai ženkliina, jog „tradicinė“, tai yra, kažkada ankščiau kolektyvinėje sąmonėje visuotinai priimta šeimos ir santuokos samprata išgyvena didelę krizę. Skyrybų ir tos pačios lyties asmenų porų būdavo ir ankščiau, bet mūsų laikotarpiu visuomenės mentalitete šie faktai įgauna „normalumo“, „lygiavertiškumo“ su šeimos institucija statusą, dažnam ilgalaikė bei darni santuoka nebėra vertybė ir idealas.

Šalia santuokinės šeimos atsirandant tokiems dariniams kaip vyro ir moters sugyvenimas, kuriuos galima priskirti prie alternatyvų šeimai, pastebimas santuokos ir šeimos institutų ryšio silpnėjimas (deinstitutionalizacija). Todėl tikslinga priimti naujas nuostatas, kurios šių subjektų teises prilygintų šeimos instituto subjektų teisėms, neatsižvelgiant į valstybės šeimos teisinių santykių kūrimo reglamentavimo istorinį aspektą, valstybės tradicijas ir efektyviai realizuoti šeimos narių teises bei šeimos apsaugą.

¹⁸ Kūris P. Lietuva ir Europos žmogaus teisių teismas. // Mokslas ir gyvenimas, 1998, Nr. 7, p. 15.

Keičiantis pačiam šeimos modeliui, vyro ir moters vaidmenys šeimoje įgauna lygiateisišką reikšmę.

2006-ųjų vasarą Lietuvoje priimta Tėvystės atostogų pataisa, pagal kurią gimus kūdikiui, tėvas vienam mėnesiui yra išleidžiamas 100 procentų apmokamų atostogų. Tačiau pagal dabar galiojančius įstatymus, tai taikoma tik santuokoje gyvenantiems kūdikio tėvams. Šioje vietoje matoma didelė spraga, nes taip yra diskriminuojami tiek ir patys nesantuokiniai santykiai, tiek ir vaikai gimę nesantuokinėse šeimose. Šiuo metu yra rengiamos naujos pataisos, kurias nesusituokusių tėvų teises turėtų sulgyinti.

Vaikas – svarbus šeimos elementas, kuris yra nesunkiai pažeidžiamas. Todėl yra būtina užtikrinti socialinį ir teisinį vaiko saugumą šeimoje.

Vaikų teisės – sudėtinė žmogaus teisių sistemos dalis, kurios užtikrinimas ir apsauga valstybėje yra vienas specifinių žmogaus teisių padėties rodiklių, nes tai pati jautriausia socialiniams ir ekonominiams pokyčiams bei pažeidžiamiausia visuomenės dalis. Vaikai yra ta visuomenės grupė, kuri savarankiškai negali atstovauti savo teisėms, jas ginti, skųstis, kai jos yra pažeidžiamos ar jų nepaisoma, imtis politinių priemonių savo interesų įgyvendinimui.¹⁹

Vaiko teisės į šeimos ryšius samprata, turinys ir jos užtikrinimo galimybės nuolat kinta kartu su socialiniais mūsų gyvenimo pokyčiais. Tačiau jau nuo seno yra laikoma, kad vaikas turi augti šeimoje, nes šeima – pagrindinis faktorius, kuris padeda vaikui augti, mokytis, tobulėti ir prisitaikyti prie supančio pasaulio. Šeima nulemia jo socializaciją ir teisinį realizavimą.

Pačios šeimos samprata daugelyje šalių yra netapati, tačiau vaiko teisė į šeimos globą, priežiūrą bei šeimos ryšius yra plačiausiai tarptautinės bendrijos pripažįstama vaikų teisė. Jau 1959 m. Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracijoje įtvirtinta, kad vaikas „turi kai tai įmanoma, augti tėvų globoje ir jų priežiūroje“, „vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą“.²⁰ Taigi, šeima yra ta visuomenės ląstelė, kurią reikia saugoti, teikti jai socialinę ir teisinę pagalbą. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje, įsigaliojusioje 1990 m.,²¹ suformuluota vaiko teisė turėti šeimą ir tai paprastai reiškia jo teisę turėti tėvus.²²

Taip pat vaiko teisės į šeimos ryšius ginamos ir ES Pagrindinių žmogaus teisių chartijoje, kur 7 straipsnio 3 dalyje yra įtvirtinta vaiko teisė į reguliarius santykius ir tiesioginį bendravimą su abiem tėvais, jei tik tai yra įmanoma ir nekenkia pačiam vaikui.

¹⁹ Kietytė L. Vaikų teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius, 2005, p. 188.

²⁰ 1959 m. Vaiko teisių deklaracija // Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius, 2000.

²¹ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.

²² Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas // red. Rekertienė. Vilnius, 2002, p. 68.

Lietuvoje vaiko teises į šeimą pirmiausia gina LR Konstitucija, kurios 38 straipsnyje yra pažymima, kad šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas (1 dalis) ir valstybė saugo šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę (2 dalis).

2002 m. Lietuvos Respublikos vaiko teisių kontrolierius ataskaitoje pabrėžiama: „faktiškai kiekvienu atveju vaiko teisės būti auklėjamam ir aprūpinamam savo tėvų, nuolat ir tiesiogiai bendrauti su abiem tėvais, teisės į šeimos bei kitus su vaiko individualybe susijusius ryšius ir jų išsaugojimą pažeidimas yra susijęs ir su kitų vaiko teisių – teisės į sveikas ir saugias gyvenimo sąlygas, teisės būti apsaugotam ir nepatirti įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, piktnaudžiavimo, grubaus elgesio, teisės į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę – pažeidimais“.²³

Nors ir plačiai pripažįstamos ir ginamos vaikų teisės į šeimą, tačiau pati samprata ir jos turinys taip ir nėra aiškiai suformuluoti nei nacionaliniuose, nei tarptautiniuose teisės aktuose. Teoretikų darbuose taip pat galima aptikti įvairių skirstymų susijusių su vaiko teisėmis į gyvenimą šeimoje.

M. Šimonis ir J. Januškienė išskiria tokias vaiko teises susijusias su šeima: 1) teisė žinoti savo tėvus; 2) teisė nuolat bendrauti su tėvais; 3) teisė gyventi su tėvais, nebūti su jais išskirtam; 4) teisė, kad tėvai gautų normalias gyvenimo sąlygas vaiko auklėjimui ir vystymuisi; 5) teisė į šeiminio gyvenimo neliečiamybę.²⁴

Vis tik vaiko teisę į šeimos ryšius reikia suvokti ne tik kaip teisę į ryšius su tėvais, bet ir kitais asmenimis, esančiais veiko šeimos narių kategorijoje (globėjai, seserys, broliai, seneliai, tetos, dėdžiai ir t.t.). O pati sąvoka „ryšiai“ turėtų būti suprantama ne tik kaip vaiko nuolatinis bendravimas su šeimos nariais, bet ir tam tikrų teisinių santykių buvimo su jais dalyviu. Taigi „vaiko teisę į šeimos ryšius reikėtų suvokti kaip neturinčio 18 metų, įstatymų nustatyta tvarka neemancipuoto ir nesudariusio santuokos asmens valstybės pripažintą ir teisinėmis priemonėmis ginamą interesą būti socialinių santykių su kitais asmenimis, esančiais jo šeimos narių kategorijoje, dalyviu“.²⁵

²³ Vaiko teisių kontrolieriaus veiklos ataskaita. 2002 01 01 – 2002 12 31 // <http://www.lrs.lt/docs2/IWZVZBEE.DOC>; Žiūrėta 2007-09-22.

²⁴ Šimonis M., Januškienė J. Vaikų teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. // Teisės problemos. 2001, Nr. 4. p. 82.

²⁵ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius // Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius, 2006, p. 42.

1.1 Šeimos apsauga Lietuvos Statutuose

Lietuvos teisės visuotinės kodifikacijos pradžia galima laikyti Pirmąjį Lietuvos Statutą, kuris įsigaliojo 1529 metais Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (LDK). Vėliau sekė 1566 metų Antrasis ir 1588 metais Trečiasis Lietuvos Statutai. Juose nemaža dėmesio buvo skirta ir šeimai. Šeimos teisė kaip ir pati šeima, susijusi visais Lietuvos Statutų teisiniais institutais – baudžiamąja, administracine, civiline teise, taip pat teismo procesu. Jis, kaip ir pati šeima, istoriškai kito ir tai lėmė esminiai žmonių socialinių, ekonominių, kultūros, netgi politinių santykių pokyčiai.²⁶ Šeimos teisė tapo vienu iš būdų pratęsiant ir išsaugant šeimoje sukauptas dvasines ir materialines vertybes, kurios paveldėjimo būdu buvo perduodamos artimųjų ratui.

Šeima buvo tarsi visų politinių, ekonominių, socialinių, privačių santykių teisinio reguliavimo centras, per kurį plačiausiai galime matyti to laikotarpio teisės sistemos vaizdą.

Pirmajame Lietuvos Statute šeimos institutas nebuvo išskirtas, tačiau jau yra ginamos moterų turtinės teisės, garbė. Ne visose kaimyninėse šalyse moterų teisėms buvo skiriama tiek dėmesio.²⁷ Statuto IX skyrius „Apie moterų lytį ir apie merginų ištekinimą“ laikytinas išskirtiniu, nes moterų teisių klausimai jame pateikti kaip savarankiška teisės sritis.²⁸ Daug dėmesio buvo skirta kilmingųjų moterų turtiniams reikalams, tokiems kaip teisė į krautį, dovį, našlių teises į šeimos turtą. Taip pat Pirmajame Statute buvo įtvirtinta teisė bajorų luomo moteriai ištekėti išskirtinai tik savo valia.

Antrajame Lietuvos Statute jau galime aptikti kodifikuotą šeimos teisės reguliavimą, kuris iš esmės toliau ir nepakito. Kartu su besiformuojančia visuomene kito tik pačios šeimos vidinė organizacija. Bajorų luomui priklausanti šeima tapo natūralinio ūkio vienetu, bet tuo pačiu ir turėjo stiprų ryšį su visuomene ir valstybe. XVI a. perėjus prie sandomos karinės tarnybos, šeimoje atkreipiamas dėmesys į jos ūkinę veiklą, natūralinis ūkis transformuojasi į prekinį. Atsiradus naujiems turtiniams santykiams iškilio poreikis sutuoktinių turto atskirumą koncentruoti vienoje rankose.

Trečiajame Lietuvos Statute juntamas teisės normų, reguliuojančių šeimos santykius tarpusavio ryšys. Galima atsekti kiekvieno šeimos instituto ryšį su valstybės politine sankloda, visuomenės luomais, ekonomine situacija, jo formavimosi raidą.

²⁶ Andriulis V. Lietuvos statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė. Monografija. Vilnius, 2003, p. 24.

²⁷ Birmontienė T. Žmogaus teisės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje // Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1998, p. 130.

²⁸ Birmontienė T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis. // Jurisprudencija. Mokslo darbai. Vilnius, 2006, p. 35.

Įdomu tai, kad feodalizmo laikotarpio teisės mokslas šeimos teisės, kaip ją suprantame dabar, nebuvo priskyres vien privatinei teisei. Tokie šeimos teisiniai institutai kaip santuokos sudarymo sąlygos, sutuoktinių asmeniniai ir turtiniai santykiai, tėvų ir vaikų turtiniai santykiai priklausė viešajai teisei, kuri buvo skirstoma į asmens, nuosavybės, nusikaltimų ir bausmių, teismo skyrius. Šiuose visuose skyriuose ir galima rasti išmėtytus šeimos teisės institutus. To buvo laikomasi ir visuose Lietuvos Statutuose.

XIX a. pr. Vilniaus Universiteto profesorius I. Danilevičius²⁹ smerkė Statute numatytą neribotą tėvo teisę disponuoti šeimos turtu, taip pat testamentą teisinį institutą, kuriuo nuolat piktnaudžiaudavo dvasininkija. Numatytas aštuoniolikos metų pilnametystės ribas vyrams, laikė nepakankamas rimtai karinei tarnybai. I. Danilevičius piktinosi įstatymo, leidžiančio tėvams atsisakyti vaikų, despotizmu, beteisiška vaikų padėtimi. Šiems nepasitenkinimams išreikšti, jis skyrė du savo apžvalginius darbus.

Advokatas L. Veržbavičius³⁰ aptarė senąją šeimos teisę. Šeimos raida Lietuvoje buvusi trijų periodų: pirmasis tęsėsi iki 1230 m., šiuo laiku buvusios nelaisvos vedybos, antrasis – iki 1386 m. Lietuvos apkrikštijimo, šiuo periodu jaučiamas perėjimas nuo nelaisvų prie laisvųjų vedybų, trečiasis periodas truko iki Lietuvos valstybės žlugimo, jam būdingos tikrosios vestuvės. Tokia, pasak L. Veržbavičiaus buvusi šeimos vystymosi periodizacija.

Žvelgiant į LDK teisės sistemos raidą XVI amžiuje net ir priimti Lietuvos Statutai nereguliavo visos visuomenės sluoksnių teisinių santykių, o tik bajorų ir jiems pavaldaus valstiečių luomo santykius, taip pat jų santykius su miestiečiais ir savarankišką statusą turėjusiomis kitomis socialinėmis grupėmis. Santuoka tarp skirtingų luomų buvo siejama su tokiomis sunkiomis teisinėmis pasekmėmis kaip luominių teisių netekimo ar net mirties bausmės, vaikai gimę tokioje santuokoje buvo laikomi neteisėtais.

Moteris visuomenėje nebuvo lygiateisė su vyru. Jos vaidmuo dažniausiai buvo apribotas siaura ūkine veikla ir giminės pratęsimu gimdant vaikus. Moters vertės kriterijus buvusi santuoka, netekėjusios ar našlės neturėjo jokių išimtinių teisių, buvo laikomos mažiau garbingomis nei ištekėjusios.

Nesantuokiniai vyro ir moters santykiai daugelio autorių nuomone buvo sutapatinami su daugpatyste.³¹ Tačiau daugpatystės supratimas nereiškė, kad vienu metu vyras galėjo turėti kelias

²⁹ Danilowicz I. Vzgliad na litovskoe zakonodatelstvo i Litovskije Statuti. – Juridičeskije zapiski. Izd. Redkina. T. I. M., 1841, str. 34-42.

³⁰ Veržbavičius L. Senoji Lietuvos šeimos teisė. – Teisė, Nr. 18, 1930, p. 64-83; Nr. 19, 1931, p. 26-43; Nr. 20, 1931, p. 77-92; Nr. 39, 1937, p. 298-312.

³¹ Klimas P. Lietuvių senovės bruožai. Vilnius, 1919, p. 41-42.

žmonas, tačiau niekas iš „mirtingųjų“ neturėję teisės nutraukti vieną santuoką ir sudaryti kitą. Faktinis vyro ir moters gyvenimas buvęs už įstatymų ribų ir netoleruojamas. Su tuo buvo kovojama keliais būdais: jei kildavo turtiniai ginčai, tarp asmenų nesudariusių bažnytinės santuokos, laikoma, kad santuoka neįvyko; vaikai gimę nesantuokoje buvo laikomi neteisėtais, tokių faktinių santykių pasikartojimas nebuvo laikomas daugpatyste. Lietuvos Statute buvo pasisakoma už bažnytinę santuokos formą ir bažnyčios įteisintą šeimą. Iniciatyvos teisė sudaryti ar nutraukti bažnytinę santuoką išimtinai priklausė tik vyrams.

Tėvų ir vaikų asmeniniai teisiniai santykiai pagal Antrąjį ir Trečiąjį Lietuvos Statutus buvo galimi tik esant bažnytinei santuokai, o vaikai gimę nesantuokoje, prieš santuoką, iškilus į viešumą artimai giminytei tarp sutuoktinių, taip pat dvipatystės atveju, santykiai tarp tėvų ir vaikų negalėjo atsirasti.

Tėvų ir vaikų santykiai turėjo tam tikrų ypatybių. Tėvai galėjo reikalauti iš vaikų pagarbaus elgesio, nešmeižti, tausoti turtą, laiduoti valstybės įstaigose, dorai elgtis, prižiūrėti tėvus senatvėje ir teikti jiems tiek materialinę, tiek asmeninę paramą, tėvams patekus į nelaisvę, juos išpirkti. Nesilaikant šių įsipareigojimų, Lietuvos Statutuose buvo numatytos sankcijos, tokios kaip vaikų atsisakymas, nušalinimas nuo paveldėjimo ar net mirties bausmė.³²

Lietuvos Statutai, kaip pagrindinė valstybės teisės sistema veikė ne tik teisinę mintį, visuomenės teisinę sąmonę, bet ir turėjo įtakos formuojantis lietuvių tautinei pasaulėžiūrai bei per visą okupacijos periodą puoselėjant idėjas atkurti savąjį valstybingumą.

1.2 Šeimos apsauga Lietuvos Konstitucijose (1918-1938 m.)

1918 m. rudenį, kai jau karinis Vokietijos pralaimėjimas nustojo kelti abejones, imperijos vyriausybė Tarybos atstovams pareiškė, kad vadovaujantis laisvo apsisprendimo principu, Tarybai ir jos sudarytai vyriausybei pripažįstama laisvė pačioms tvarkyti Lietuvos kraštą, o lietuvių tautai – nustatyti savo konstituciją ir santykius su kitomis valstybėmis.³³

Taip susiklosčius aplinkybėms Valstybės taryba 1918 m. spalio 28 d. Vilniuje skubiai susirinko į sesiją ir lapkričio 2 d. po trečiojo svarstymo priėmė laikiną Lietuvos konstitucinį aktą, pavadintą Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniais dėsniais.

³² Žr. Lietuvos Statutas, 1566 m., VIII sk. 7 art.; 1588 m. Lietuvos Statutas, VIII sk. 7 art.; 1529 m. Lietuvos Statutas, IV sk. 13 art.

³³ Klimas P. Istorinė Lietuvos valstybės apžvalga. Kaunas, 1992, p. 22.

Ši konstitucija neatsitiktinai buvo pavadinta Pamatiniais dėsniais. Ji buvo lakoniška, susidėjo iš trumpos preambulės ir šešių skyrių (Bendroji dalis, Valstybės taryba, Valstybės tarybos Prezidiumo laikinoji kompetencija, Ministrų kabinetas, Pamatinės piliečių teisės, Steigiamasis seimas), kurie buvo suskirstyti į 29 straipsnių.³⁴ Šiame įstatyme buvo aptarti tik svarbiausi valstybės dalykai.

K. Račkauskas yra suformulavęs du šios laikinosios konstitucijos nustatomus pagrindinius tikslus: 1) vykdyti 1918 m. Vasario 16 d. Akte duotą įsipareigojimą „kiek galima greičiau“ sušaukti Steigiamąjį seimą, kuris, tautos įgaliotas, nustatys valstybės valdymo formą ir konstituciją; 2) paskelbti esminius nuostatus, pagal kuriuos organizuojama laikinoji, veikianti iki Steigiamojo seimo, valdžia, ir nustatyti tos valdžios institucijų kompetenciją bei tarpusavio santykius.³⁵

Daugiausia dėmesio priimto dokumento tekste buvo skirta antrajam tikslui – aukščiausių laikinųjų valstybės institucijų sistemai.

1919 m. balandžio 4 d. Valstybės tarybos posėdyje buvo priimti nauji Konstitucijos pakeitimai ir papildymai, kuriuos Taryba priėmė inkorporavus juos į Laikinosios konstitucijos pamatinių dėsnių tekstą.

Nauji priimti Konstitucijos pamatiniai dėsniai susidėjo iš preambulės ir aštuonių skyrių (Bendroji dalis, Valstybės prezidentas ir jo kompetencija, Valstybės prezidento teisė leisti įstatymus, Valstybės taryba, Ministerių kabinetas, Pamatinės piliečių teisės, Steigiamasis seimas, Valstybės kontrolė), suskirstytų į 42 paragrafus.³⁶

Didelė dalis nuostatų pažodžiui (išskyrus tai, kad žodis „vyriausybė“ pakeistas „valdžia“) kartojo 1918 m. Pamatinius dėsnius. Buvo pakeistos tik nuostatos, reglamentuojančios centrinių valstybės institucijų sistemą, jų funkcijas ir tarpusavio santykius.

1920 m. birželio 2 d. Steigiamasis seimas, po trečiojo posėdžio priėmė Laikinąją Konstituciją, kurią paskelbė pirmasis Valstybės prezidentas A. Smetona.

Savo apimtimi naujasis konstitucinis aktas nedaug skyrėsi nuo ankstesnių Lietuvos laikinųjų konstitucinių aktų, tačiau jį sudarė septyni neturintys pavadinimų, romėniškaisiais skaičiais sužymėti skyriai, suskirstyti į 18 straipsnių.³⁷

Laikinojoje Konstitucijoje, įtvirtinta valstybės valdymo formą – Lietuva yra demokratinė respublika.

³⁴ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. // Lietuvos įstatymai: Sistematinuotas įstatymų, instrukcijų ir įsakymų rinkinys. Kaunas, 1922, p. 10.

³⁵ Račkauskas K. Lietuvos konstitucinės teisės klausimais. New York, 1967, p. 19.

³⁶ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. // Lietuvos Valstybės žinios, 1919 m. gegužės 8 d., Nr. 6, priedas.

³⁷ Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. // Lietuvos Valstybės žinios, 1920, Nr. 37.

Atstovaudamas Lietuvos piliečiams Steigiamasis seimas išplėtė aukščiausiosios valstybės valdžios subjekto sampratą, į Lietuvos tautos sąvoką įtraukdamas ir nelietuvius krašto gyventojus.

Šios Laikinosios Konstitucijos 16 straipsnyje įtvirtintas piliečių, nepaisant lyties, tautybės ir tikybos, lygiateisiškumas, skelbė luomų ir titulų panaikinimą. Palyginti su ankstesniais Pamatiniais dėsniais, ši Laikinoji Konstitucija išplėtė piliečių demokratių teisių ir laisvių sąrašą, įtraukdama korespondencijos neliečiamybę, sąžinės ir streikų laisvę, tačiau nebeužsimenama apie nuosavybės teisę, jos neliečiamumą. Šiame pačiame straipsnyje, greta piliečių teisių buvo įtvirtinta ir nuostata panaikinanti mirties bausmę, kurios įtvirtinimo vieta Konstitucijoje parengė dirvą nevienareikšmiam jos aiškinimui.

Iš vėlesnio M. Romerio komentaro išplaukia, kad mirties bausmės naikinimo Laikinojoje Konstitucijoje paskelbimas atskiru sakiniu turėjęs reikšti konstitucinę piliečio gyvybės neleičiamybę ir kartu visišką mirties bausmės pašalinimą iš bausmių sistemos, nors vis dėl to tas panaikinimas, būdamas priskirtas prie piliečio laisvių, galėjęs nustatytais atvejais ir nustatyta tvarka būti sustabdytas.³⁸

Laikinosios Konstitucijos 1920 metais priėmimas teisiškai užbaigė Lietuvos valstybės kūrimosi laikotarpį.

Tačiau nei vienoje iš šių laikinųjų konstitucijų nebuvo užsiminta apie šeimos narių teises ar šeimos apsaugą, buvo tik įtvirtintos kai kurios „pamatinės piliečių teisės“ (lygūs prieš įstatymą dėl lyties, tautybės, tikybos, spaudos <...>),³⁹ tačiau nebuvo sukurtas išsamus ir šių teisių katalogas. Tai galima paaiškinti tuo, kad konstitucijos buvo kuriamos atsižvelgiant į jų laikiną pobūdį, nepakankamai išsamiu konstituciniu reguliavimu bei konstitucinio reglamentavimo tradicijų trūkumu.⁴⁰ Todėl tikslinga būtų palčiau aptarti nuolatinės LR Konstitucijas.

Lietuvos konstitucinės raidos kelias, atvedęs į 1922 metų Konstituciją, prasidėjo 1918 m., kai vasario 16 d. buvo priimtas Nepriklausomybės atkūrimo aktas (nutarimas).⁴¹

Dar svarstant 1922 metų Konstitucijos projektą, daug diskusijų kėlė moterų lygių teisių įteisinimas pagrindiniame šalies įstatyme. Moterims labiausiai rūpėjo, kad kuriant Lietuvos Konstituciją joms nebūtų paliktos susiaurintos teisės.

1922 m. kovo mėn, viena iš šešių moterų atstovių seime, M. Galdikienė, svarstant Konstitucijos projektą, teigė: „Man, kaip moteriai, labiausiai atjaučiama spraga, tai neganėtinas

³⁸ Romeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. Vilnius, 1990, p. 101-102.

³⁹ Valančius K. L. Lietuvos valstybės Konstitucijos. Vilnius, 2001, p.56.

⁴⁰ Birmontienė T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje. // Mūsų konstitucionalizmo raida. Straipsnių rinkinys. Vilnius, 2003, p. 125.

⁴¹ Jakubčionis A. 1918-1922 metų konstitucijos istorinėje perspektyvoje. // Mūsų konstitucionalizmo raida. Straipsnių rinkinys. Vilnius, 2003, p. 49.

išvystymas piliečių skyriaus. Pateiktame projekte <...> užmirštama apie branduolį valstybės, apie tą ceļę, iš kurios išsivysto visa valstybė t.y. šeima.“ Ji teigė, kad tokio svarbaus skyriaus dar buvo galima nepaminti laikinojoje Konstitucijoje, tačiau kai jau dedami pamatai mūsų valstybei iš esmės, jokiais būdais negalima pamiršti šeimos ir jos reikalų, „valstybė privalo rūpintis jos socialine gerove, sveikata, dora“.⁴² To pasekoje, moterys buvo parengusios ir programą, kurioje buvo numatyti tokie principai: 1) Šeima turi remtis abiejų lyčių teisių lygybe. Šis principas leis šeimai vystytis nauju pamatu – žmogiškumu, o ne vergavimu vienas kitam.⁴³ 2) Lygybės principą įgyvendinti ir ekonomikos srityje. Buvo nurodoma, kad tai reikia ne tik akcentuoti, bet „kad realiai už lygų darbą, nežiūrint lyties, turi būti ir lygus atlyginimas“.⁴⁴ 3) Deklaruoti, kad moters namų ruošą ir vaikų auklėjimas „lygiai tiek pat sveria šeimos išlaikyme kaip ir vyro uždarbis“.⁴⁵ Tačiau to meto moterų pasisakymai ir projektai, nesulaukė jokių diskusijų Seime.

Steigiamasis Seimas 1922 metų rugpjūčio 1 dieną priėmė pirmąją nuolatinę Lietuvos Valstybės Konstituciją, kurią sudarė XV skyrių ir 108 straipsniai.⁴⁶ Joje buvo nurodyta, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika, suvereni valstybės valdžia priklauso tautai, o ją vykdo Seimas, Vyriausybė ir Teismas.

1922 m. Lietuvos Konstitucija buvo paremta tuo metu Vakaruose ypač populiariomis liberalios filosofijos nuostatomis, atsižvelgiant į kitų Europos valstybių patyrimą.⁴⁷ Joje buvo deklaruojamos ne tik pagrindinės pilietinės ir politinės teisės, tačiau dėmesio skirta ir socialinėms žmogaus teisėms.

Pirmojoje nuolatinėje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje jau išskirtos ir šeimos narių teisės. IX skyriuje, „Švietimo reikalai“ teigiama: „Vaikų auklėjimas yra tėvų aukščiausia teisė ir natūralinė pareiga“.⁴⁸ Taigi, buvo atkreiptas dėmesys į tėvų pareigą auklėti savo vaikus.

Reikia pastebėti, kad 1922 metų Konstitucijoje tik vieninteliame 78 straipsnyje, skelbiančiame vaikų auklėjimą aukščiausia tėvų teise ir „natūraline pareiga“ buvo tiesiogiai įtvirtinta konkreti piliečių pareiga.⁴⁹

Taip pat X skyriuje „Tikybės ir kulto dalykai“ buvo įtvirtinta, kad gimimo, jungtųjų ir mirimo aktus, tikintieji daro pas dvasininkus.

⁴² Steigiamojo Seimo darbai. 1922.03.02. Posėdis 177, p. 13.

⁴³ Galdikienė M. Moteriškė ir dora // Moteris. 1921, Nr. 2, p. 1.

⁴⁴ K. L. Moterų draugijos konferencijos 1920 m. spalio 18-19 priimtos rezoliucijos // Moteris. 1921, Nr. 2, p. 12.

⁴⁵ Andziulytė M. Kova su prostitucija // Moteris. 1921, Nr. 2, p. 3.

⁴⁶ Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios. 1922, Nr. 100-799.

⁴⁷ Žilys J. Konstitucinis teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. Vilnius, 1990, p. 123.

⁴⁸ Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios. 1922, Nr. 100-799.

⁴⁹ Maksimaitis M. Lietuvos valstybės konstitucijų istorija. Monografija. Vilnius, 2005, p. 133.

Šeimos apsaugos reglamentavimui įtvirtinti buvo skirtas specialus XIII skyrius (98 straipsnyje), kuriame tiesiogiai įtvirtintos tokios nuostatos kaip: „šeimyninio gyvenimo pamatas yra moterystė. Jos pagrindan dedama abiejų lyčių teisių lygybė. Tam tikrais įstatymais saugojama ir palaikoma šeimos sveikata ir socialinė gerovė. Motinystė yra ypatingoje Valstybės globoje“. Kaip galime pastebėti, buvo išskirtinai pabrėžiamas moters, motinos vaidmuo bei reikšmė šeimyniniame gyvenime.

1922 m. Steigiamojo seimo priimtos Lietuvos valstybės Konstitucijos įsigaliojimas buvo nepaprastai reikšmingas atkurtai Lietuvos valstybei. Ši Konstitucija į tvirtus rėmus įstatė iki to buvusių laikiną valstybės valdžios sistemą, padėjo Lietuvos Respublikos konstitucinius pagrindus, tuo užbaigdama nepriklausomos valstybės atkūrimo procesą. Tai vienintelė iš pirmosios XX a. pusės Lietuvos nuolatinių konstitucijų, kurios legitimumas niekada ir niekieno nebuvo kvestionuojamas, ji neabejotinai vertinta kaip svarbiausias tarpukario pagrindinis valstybės įstatymas.⁵⁰

1928 metų gegužės 15 dienos Lietuvos Respublikos Konstitucija⁵¹ savo struktūra nesiskyrė nuo 1922 metų Konstitucijos, ji susidėjo iš tų pačių XV skyrių, tik vienu straipsniu joje buvo mažiau. Turinio atžvilgiu daugelis straipsnių taip pat liko identiški atitinkamiems senosios Konstitucijos straipsniams. Buvo pakeisti tik III skyriaus „Seimas“ ir IV skyriaus „Vyriausybė“ dauguma straipsnių, o jokių pakeitimų, papildymų ar naujovių straipsniuose reglamentuojančiuose šeimos narių teises, šeimos apsaugą, nebuvo.

1938 metų Konstitucija buvo visai naujas konstitucinis aktas, pagrįstas visai nauja, palyginti su buvusių Lietuvos konstitucijų, filosofija, kuri nepratęsė ankstesniųjų konstitucijų demokratinių tradicijų.

1938 metų vasario 11 dieną Lietuvos Respublikos ketvirtasis Seimas, neatsiklausęs tautos, priėmė Lietuvos Respublikos Konstituciją, kuriai įsigaliojus, pirmesnė Konstitucija nustojo veikusi.⁵² Konstitucija buvo pagrįsta autoritetine valdžios samprata, atsisakyta, liberalioms konstitucijoms būdingų tradicijų, visa valdžia sutelkiama prezidentui, neįtvirtinant valdžių padalijimo principo. Pastebimas platus pilietinių bei politinių teisių sąrašas, bei socialinių teisių blokas.

Ši Konstitucija gerokai skyrėsi nuo ankstesniųjų ir savo struktūra, nes buvo ilgesnė net 6 skyriais ir turėjo net pusantrą karto daugiau straipsnių, ją sudarė XXI skyriai ir 156 straipsniai. Konstitucijoje greta piliečio teisių buvo akcentuojamos ir pareigos, tai parodė Konstitucijos reikalaujamą piliečių veiklos kryptingumą.

⁵⁰ Maksimaitis M. Lietuvos valstybės konstitucijų istorija. Monografija. Vilnius, 2005, p. 169.

⁵¹ Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1928, Nr. 275-1778.

⁵² Lietuvos Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1938, 608-4271.

Konstitucija deklaravo aktyvią valstybės poziciją šeimos ir motinystės, auklėjimo ir švietimo, darbo, sveikatos ir socialinio aprūpinimo dalykuose: „valstybė siekia“, kad galintis dirbti turėtų darbo, kad dirbantysis ir jo šeima galėtų naudotis Lietuvos kultūriniu gyvenimu (45 straipsnis); „valstybė rūpinasi“ dirbančiais ir jų šeimomis ligos, senatvės ir nelaimingų atsitikimų atvejais (58 straipsnis) ir pan. Tačiau apibūdindamas šią Konstituciją, Lietuvos prezidentas pripažino, jog jos straipsniai skirti šeimai, auklėjimui, darbui ir kt., esantys deklaratyvaus pobūdžio, kad šiais straipsniais Konstitucijos kūrėjai tenorėję parodyti tautos tikslus, kaip ir ko ji turi siekti savo valstybės rėmuose.⁵³

Konstitucijoje šeimos teisės jau įtvirtintos ne XIII skyriuje, o V skyriuje, iš karto po bendrųjų nuostatų, pilietybės, piliečių teisių ir pareigų bei tikybos skyrių yra išskiriama „Šeima ir motinystė“, kurio 34 ir 35 straipsniai įtvirtina tokias šeimos teises: „Tvirta šeima yra valstybės stiprumo pamatas“. Tai parodo, kad valstybė, savo egzistavimo pamatu laikė šeimą kaip vieną iš valstybės stiprumo garantų ir siekė šeimos gerovės: „Valstybė gerbia, saugo ir globoja šeimą. Gausios šeimos ypatingai globojamos“. 35 straipsnis: „Motinystė gerbiama, saugoma ir globojama. Globodama motinystę, vaiką ir jaunuolį, Valstybė siekia, kad augančioji karta būtų sveiko kūno ir stiprios dvasios“.

Taip pat galima išskirti VI skyriaus 36 straipsnį, kuriame aukščiausia auklėjimo ir švietimo prerogatyva išskirtinai suteikiama šeimai ir mokyklai: „Auklėjimo ir švietimo pamatiniai židiniai yra šeima ir mokykla.“

Lietuvos Valstybės 1938 m. Konstitucijoje nebuvo tiesiogiai įtvirtinto žmogaus teisės į privataus gyvenimo neliečiamumo principo, tačiau tai nereiškė, kad tokia teisė tuo metu negaliojo (ir pradėjo galioti tik priėmus dabartinę, 1992 m. LR Konstituciją). Šis principas tuo metu nebuvo konstituciškai įsisamonintas kaip atskira teisė, kuri nesutampa su klasikinėmis teisėmis į buto ir susižinojimo neliečiamumą (1938 m. Konstitucijos 22 straipsnis, 23 straipsnis).

Taigi galima pastebėti iš LR Konstitucijų, kad šeimos apsauga vis labiau buvo suvokiama kaip būtina valstybės pareiga ir užėmė vis svarbesnę vietą valstybės pagrindiniame teisės akte.

⁵³ Seimo stenogramos. Trečioji nepaprastoji sesija, 87/9 pos., 1938, p. 154.

1.3 1990 m. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas

Naujausių laikų Lietuvos konstitucionalizmo raidoje Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui teko išskirtinis vaidmuo. Šis konstitucinis aktas galiojo tuo laikotarpiu, kai atkūrus Lietuvos valstybės nepriklausomybę reikėjo nedelsiant kurti naujo turinio ir formos demokratinę konstitucinę konstrukciją, t.y. valstybės teisinius pagrindus, užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimo konstitucines prielaidas.⁵⁴

Laikinasis Pagrindinis Įstatymas visų pirma vertintinas tuo požiūriu, kad šis konstitucinis aktas buvo neatskiriama Kovo 11-osios aktų sistemos organišką dalis.⁵⁵

Laikinasis Pagrindinis Įstatymas buvo lanksti Konstitucija, nuolatos keičiama ir papildoma, o tai lėmė, kad įstatyme buvo įtvirtinta lengva keitimo tvarka, kurios nesunkino jokios sunkesnės procedūrinės taisyklės. Be to, buvo suvokiamas būtinumas nustatyti, kad Lietuvos Respublikoje ir toliau galioja tie iki šiol veikę Lietuvos įstatymai bei kiti teisės aktai, kurie neprieštaruja Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui.

Laikinojo Pagrindinio Įstatymo rengėjai nebuvo išskėlę uždavinio sukurti originalią Konstituciją, todėl panaudojo 1988-1989 metais parengtą projektą, iš dalies atsižvelgė ir į 1918-1940 m. Lietuvos Respublikos konstitucinį paveldą. Todėl šiame įstatyme buvo sprendžiamos tik pagrindinės politinės teisinės aktualijos ir orientuojamasi į tai, kad laikinoji Konstitucija neišvengiamai bus tobulinama, atsižvelgiant į klausimus, kurie iškils kuriant valstybės teisinius pagrindus.⁵⁶

Laikinojo Pagrindinio Įstatymo normų sistemai buvo charakteringa įvairių teisinių reiškinių, tradicijų, kultūrų samplaika. Kitaip sakant, iš tarybinės sistemos perėmus tam tikras konstitucinio reguliavimo formas ir papildžius jas naujovėmis, pati sistema buvo prieštaringa ir nenuosekli.⁵⁷

⁵⁴ Žilys J. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas Lietuvos Respublikos konstitucinėje sistemoje. // Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2007, p. 28.

⁵⁵ Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Vilnius, 2005, p. 364.

⁵⁶ Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos (pirmojo šaukimo) pirmoji sesija. 1990 m. kovo 10-13 d. Stenogramos. Vilnius, 1990, p. 80-84.

⁵⁷ Žilys J. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos kai kurios politinės ir teisinės ištakos. // Mūsų konstitucionalizmo raida. Straipsnių rinkinys. Vilnius, 2003, p. 220.

Su šeima susijusios nuostatos taip pat buvo įtvirtintos net keliuose Laikinojo Pagrindinio Įstatymo skirsniuose: 2 skirsnyje „Lietuvos pilietybė“ bei 3 skirsnyje „Pagrindinės Lietuvos piliečių teisės, laisvės ir pareigos“.

Šiame įstatyme buvo 132 straipsniai, kurie buvo suskirstyti į 16 skirsnių. Skirsnyje „Pagrindinės Lietuvos piliečių teisės, laisvės ir pareigos“ iš esmės buvo pateikta Lietuvos TSR Konstitucijoje įtvirtinta piliečių teisių ir laisvių bei pareigų koncepcija, kuri išreiškė pagrindinę nuostatą: valstybė suteikia piliečiui teises, laisves, įtvirtina priemones joms įgyvendinti, taip pat numato atitinkamas pareigas. Teisės ir laisvės buvo įtvirtintos neatsiejamai nuo pareigų vykdymo. Buvo numatytos piliečio pareigos laikytis Laikinojo Pagrindinio Įstatymo ir kitų įstatymų; gerbti kito žmogaus orumą bei garbę; gerbti piliečių asmeninį gyvenimą ir kt.

Šio skirsnio 32 straipsnyje⁵⁸ buvo įtvirtinta nuostata, kad šeimą gina Valstybė, o santuoka grindžiama savanorišku moters ir vyro sutikimu: sutuoktiniai šeimos santykiuose yra visiškai lygiateisiai. 41 straipsnyje skelbiama, kad Lietuvos piliečiai privalo rūpintis vaikų auklėjimu, ruošti juos visuomenei naudingam darbui. Tuo pačiu įtvirtintas ir teisių neatskiriamumas nuo pareigų, kad vaikų pareiga rūpintis tėvais ir teikti jiems paramą. Šios nuostatos užtikrinančios šeimos narių teisės įtvirtintos 3 skirsnyje „Pagrindinės Lietuvos piliečių teisės, laisvės ir pareigos“.

2 skirsnyje „Lietuvos pilietybė“, 15 straipsnyje įtvirtintos moterų bei vyrų lygios teisės Lietuvoje. Jame skelbiama, kad šių teisių įgyvendinimą užtikrina moterims suteiktos lygios teisės su vyrais, galimybės įgyti mokslą ir profesinį parengimą, dirbti, gauti atlyginimą už darbą ir būti paaukštintoms darbe, dalyvauti visuomeninėje, politinėje ir kultūrinėje veikloje, taip pat specialios moterų darbo ir sveikatos apsaugos priemonės.

Prie išvardintų moters lygių teisių su vyru, įtvirtintos ir moters, kaip motinos, teisės šeimos gyvenime. Nurodoma, kad motinystė ir šeima yra ypatingoje Valstybės globoje. Įstatymai numato motinystės ir vaikų teisių gynimą, materialinį ir moralinį rėmimą, įskaitant apmokamų atostogų, lengvatų teikimą nėščioms moterims, daugiavaikėms šeimoms ir motinoms, kūdikių gimimo pašalpas, darbo laiko trumpinimą dirbančioms motinoms, turinčioms mažamečių vaikų. O motinų, kurios namuose augina ir auklėja du ir daugiau vaikų, darbas pripažįstamas visuomenei reikšminga veikla ir atlyginamas įstatymų nustatyta tvarka.

Kaip galima pastebėti iš įtvirtintų nuostatų, buvo atkreiptas dėmesys į valstybės pagalbą, motinoms auginančioms kelis vaikus. Tačiau apie tėvo teises ir pareigas įtvirtintų nuostatų nebuvo.

⁵⁸ Valančius K. L. Lietuvos valstybės Konstitucijos. Vilnius, 2001, p.128.

2 ŠEIMOS SAMPRATA 1992 M. KONSTITUCIJOJE

Dabartinė Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – Konstitucija) priimta 1992 m. spalio 25 d. visos tautos referendumu parengta remiantis tarptautinių žmogaus teisių dokumentų pagrindinėmis idėjomis ir principais. Konstitucija – pagrindinis mūsų valstybės teisės aktas, ir jos supratimas bei tinkamas taikymas yra visos mūsų teisinės sistemos pamatas.

Šiuolaikinė žmogaus teisių doktrina yra grindžiama žmogaus teisių nedalomumo ir visų žmogaus teisių vienodo svarbumo principais.⁵⁹ Šeimos apsauga 1992 m. Konstitucijoje yra svarbiausias šeimos narių teisių garantas. Konstitucija, kaip pagrindinis šalies įstatymas, kurios 7 str. įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas, garantuoja šeimos narių teises bei šeimos apsaugą.

Aiškindamas Konstitucijos viršenybės principą, Konstitucinis Teismas 2002 m. gruodžio 24 d. nutarime konstatavo: „Konstitucijos viršenybės principas reiškia, kad Konstitucija teisės aktų hierarchijoje užima išskirtinę - aukščiausią - vietą, kad joks teisės aktas negali prieštarauti Konstitucijai, kad niekam neleidžiama pažeisti Konstitucijos, kad konstitucinė tvarka turi būti ginama, kad pati Konstitucija įtvirtina mechanizmą, įgalinantį nustatyti, ar teisės aktai (jų dalys) neprieštarauja Konstitucijai. Šiuo atžvilgiu Konstitucijoje įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas yra neatsiejamai susijęs su konstituciniu teisinės valstybės principu - universaliu konstituciniu principu, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Konstitucija. Konstitucijos viršenybės principo pažeidimas reikštų, kad yra pažeidžiamas ir konstitucinis teisinės valstybės principas“.⁶⁰

Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucijoje minimos šeimos garantijos turi būti aiškinamos visų Konstitucijos normų kontekste. Konstitucijos 6 straipsnyje numatyta, kad Konstitucija yra vientisas aktas, jame nurodoma, kad Konstitucija yra tiesiogiai taikomas aktas ir

⁵⁹ Birmontienė T. Konstitucinės teisės gauti pensiją interpretavimas Lietuvos Respublikos teismo jurisprudencijoje. // Konstitucinė Jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis Nr. 4 2006 spalio – gruodis. Vilnius, 2007, p. 325.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 3 straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1 dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2002 m. gruodžio 24 d.

kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija. Tokią Konstitucijos interpretavimo nuostatą suformulavo ir Konstitucinis Teismas.⁶¹

Šeimos apsaugai Konstitucijos viršenybės principas visų pirma svarbus yra tuo, kad, Konstitucijoje įtvirtintų šeimos narių teisių pažeidimas reikštų, perfrazuojant Konstitucinio Teismo nutarimą, paties konstitucinio teisinės valstybės principo pažeidimą.

Šiuo pažiūriu Konstitucijoje įtvirtintas principas garantuoja, kad šeima kaip vertybė ir jos saugomos teisės įgauna aukščiausią teisinės apsaugos laipsnį.

Prof. E.Jarašiūnas, 2007 m. Seime vykusioje konferencijoje „Šeima besikeičiančioje visuomenėje“ pranešime „Šeimos koncepcijos pagrindai 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje“ pažymėjo, kad šeimos pagrindiniai ramsčiai, pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją yra santuoka ir giminystė, o prioritetas šeimoje teikiamas vaiko teisėms. E. Jarašiūno pranešime pabrėžiamas Konstitucijoje įtvirtintos šeimos kaip vertybės sampratos ryšys su prievole tą vertybę ne tik saugoti, bet ir puoselėti. „Kadangi šeima yra konstitucinė vertybė, įstatymų leidėjai privalo numatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris stiprintų šeimos santykius, kadangi šeima geriausiai užtikrina kokybišką kartų kaitą“.⁶² Taigi, pasak profesoriaus E. Jarašiūno, reguliuojant šeimos klausimus, prioritetas turi būti teikiamas vaikui, t.y. ateičiai.

Konstitucijoje įtvirtintos piliečių teisės, remiantis Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalimi, kurioje nustatyta, kad Konstitucija yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas, o 6 straipsnio 2 dalimi, kurioje nustatyta, kad kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija, yra ginamos tiesiogiai, todėl verta pabrėžti, kad šių teisių apsaugai suteikiamas individualus charakteris.

Aiškindamas Konstitucijos vientisumo principą, Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą konstatavo, kad skirtinguose Konstitucijos straipsniuose išdėstytos normos yra tarp savęs suderintos ir sudaro vientisą visumą, darnią sistemą; nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatoms, aiškinti taip, kad būtų paneigta arba iškreipta kitų Konstitucijos nuostatų prasmė.⁶³ Taigi ne išimtis yra ir nuostatos reglamentuojančios šeimos santykius.

⁶¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2002 m. spalio 23 d.

⁶² Jarašiūnas E. Šeimos koncepcijos pagrindai 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. // Konferencijos „Šeima besikeičiančioje visuomenėje“ medžiaga. Vilnius, 2007.

⁶³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1991 m. lapkričio 8 d. nutarimas Nr. 458 „Dėl nuostolių, padarytų gamtai, pažeidus aplinkos apsaugos įstatymus, skaičiavimo metodikos patvirtinimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2003 spalio 29 d.

Šeimos santykius Lietuvoje reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucija, Civilinis kodeksas ir kiti įstatymai, taip pat Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys.⁶⁴ Šeimos santykių teisinis reglamentavimas Lietuvos Konstitucijoje grindžiamas monogamijos, santuokos savanoriškumo, sutuoktinių lygiateisiškumo, prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo, vaikų auklėjimo šeimoje, motinystės visokeriopos apsaugos principais bei kitais civilinių santykių reglamentavimo principais.

Šeimos įstatymai ir jų taikymas turi užtikrinti šeimos ir jos reikšmės visuomenėje stiprinimą, šeimos narių tarpusavio atsakomybę už šeimos išsaugojimą ir vaikų auklėjimą, galimybę visiems šeimos nariams tinkamai įgyvendinti savo teises ir apsaugoti nepilnamečius vaikus nuo netinkamos kitų šeimos narių bei kitų asmenų ir kitokių veiksnių įtakos.⁶⁵

Vis dėl to svarbiausias šeimos apsaugos garantas yra Konstitucija. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje šeimos teisių apsaugai svarbios normos: 22 straipsnio 4 dalis, kuri garantuoja šeimos gyvenimo, kaip privataus asmens gyvenimo sudedamosios dalies, apsaugą; 26 straipsnio 5 dalis, kuri garantuoja tėvų ir globėjų teisę nevaržomai rūpintis savo vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus; 29 straipsnis, įtvirtinantis lygiateisiškumo principą; 31 straipsnio 3 dalis, kuri draudžia versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius, 32 straipsnio 1 dalis, kuri įtvirtina asmens teisę laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą; 38 straipsnis, kuris įtvirtina pagrindinius šeimos santykių teisinio reglamentavimo principus, tokius kaip visokeriopa šeimos, kaip visuomenės ir valstybės pagrindo, motinystės, tėvystės ir vaikų apsauga, sutuoktinių lygiateisiškumas, privaloma civilinės būklės aktų valstybinė registracija ir bažnytinės santuokos pripažinimas, tėvų teisė ir pareiga auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, vaikų išlaikymas iki pilnametystės, vaikų pareiga gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą; 39 straipsnis, kuris įtvirtina valstybės paramos šeimai ir vaikų gynimo principus; 40 straipsnis, kuris garantuoja tėvų teisę mokyti savo vaikus tikybos; bei 52 straipsnis, kuris garantuoja teisę į socialinę apsaugą.

Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalies nuostata „asmenį nuo savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, nuo kėsinosi į jo garbę ir orumą saugo įstatymas ir teismas“ iš esmės garantuoja šių asmenų ir šeimos gyvenimo, kaip privataus asmens gyvenimo sudedamosios dalies, teisių apsaugą ir gynimą. Šių teisių apsauga ir garantas yra visa teisės šakų sistema – civilinės, baudžiamosios, administracinės ir kt.

⁶⁴ Žr. CK 3.2 straipsnio 2 dalį.

⁶⁵ Žr. CK 3.3 straipsnį.

Asmens privataus gyvenimo neliečiamumas apima ir asmens teisę spręsti šeimos sukūrimo, šeimyninio gyvenimo klausimus.⁶⁶

Konstitucija, kaip vientisas ir nedalomas aktas šeimyninio gyvenimo privatumą įtvirtina ir Konstitucijos 117 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai; teismo posėdis gali būti uždaras - žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumui apsaugoti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį. Konstitucinis Teismas 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime yra pabrėžęs, kad įstatymų leidėjas teismo procesą įstatymais turi reglamentuoti taip, kad būtų užtikrintas racionalus teismo darbo organizavimas.⁶⁷

Vis dėl to žmogaus teisės į privatumą ir asmeninį gyvenimą apsauga paliečia ir šeimą, kaip socialianį vienetą. Konstitucijoje įtvirtinta apsauga laikyti šeimyninį gyvenimą privačiu suponuoja išvadą, kad Konstitucijoje šeimos privataus gyvenimo apsauga įgalina kitus subjektus šio principo nepažeisti. Ši teisė yra negatyvaus pobūdžio – t. y. įgalina subjektus neatlikti veiksmų, galinčių pažeisti šeimos privatumą.

Valstybės kaip subjekto, saugančio šeimos narių teisę į privatumą, atžvilgiu aptariama Konstitucijoje įtvirtinta nuostata įpareigoja ne tik susilaikyti nuo veiksmų, galinčių pažeisti šią teisę, bet ir imtis priemonių, kuriomis būtų užtikrinamas šeimos privatumas.

Konstitucijos 21 straipsnio 1, 2 ir 3 dalyse nustatyta, kad žmogaus orumas neliečiamas, draudžiama žeminti žmogaus orumą, žmogaus orumą gina įstatymas. Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalyje nustatyta, jog įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į garbę ir orumą. Minėtosios konstitucinės normos suteikia galias įstatymų leidėjui priimant įstatymus ir teismui vykdant teisingumą ginti piliečių teises, jų asmeninį gyvenimą, jų garbę ir orumą nuo savavališko ar neteisėto kišimosi ir kėsинimosi, - yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 30 d. nutarime.⁶⁸

Konstitucinė apsauga nuo savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą glaudžiai siejasi ir su Konstitucijos 31 straipsnyje įtvirtinta nuostata, draudžiančia versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Pagal įstatymą artimaisiais

⁶⁶ Birmontienė T. Privataus gyvenimo neliečiamumas // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras. 1996, p. 116.

⁶⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas „Kai kurios baudžiamojo proceso, civilinio proceso, civilinio proceso kodeksų, administracinių bylos teisenos įstatymo nuostatos prieštarauja Konstitucijai, teiseną dėl Teismų įstatymo, Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekreto Nr. 2067 ir 2003 m. birželio 18 d. dekreto Nr. 128 nuostatų nutraukta“. Vilnius, 2006 m. rugsėjo 21 d.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2000 m. birželio 30 d.

giminaičiais laikomi tėvai, vaikai, tikrieji broliai bei seserys, vaikaičiai, taip pat sutuoktinis.⁶⁹ Ši norma taip pat užtikrina galimybę ginti savo teisę saugoti savo paties, savo artimųjų giminaičių asmeninio gyvenimo privatumą ir jo paslaptis, asmens nepriklausomybę, žmogaus orumą.

Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies nuostatos yra garantija, kad asmeniui neiškils baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus padariusių šeimos narių, artimųjų giminaičių slėpimą, nepranešimą apie jų rengiamą ar padarytą nusikaltimą ir kt.

Vis dėl to ši teisė nėra absoliuti. Konstitucinis Teismas 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarime yra pabrėžęs, „kad jeigu šie asmenys, žinodami turį teisę atsakyti duoti parodymus, sutiko juos duoti kaip liudytojai ar nukentėjusieji, bet vėliau tyčia davė melagingus parodymus, jie taip pat gali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn“.⁷⁰

Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas,⁷¹ pasisakydamas dėl Konstitucijos normų taikymo sistemiškumo ir vientisumo, Konstitucijoje įtvirtinti gėriai negali vienas kitam prieštarauti, nes Konstitucija – vientisai ir sistemiskai taikomas teisės aktas. Taigi, būtent Konstitucijos sisteminio taikymo principas atskleidžia dar vieną šeimos teisių apsaugos elementą Konstitucijoje.

Konstitucijos 26 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta tėvų ir globėjų teisė nevaržomai rūpintis vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus. Tėvai ir globėjai, rūpindamiesi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus, užtikrina išpažįstamos religijos, religinių apeigų, dorovinių normų, kultūrinių tradicijų tęstinumą.

Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas⁷² praplečia Konstitucijoje įtvirtintą teisę ir numato šios teisės realizavimo galimybę valstybinėse švietimo, mokymo ir auklėjimo įstaigose – tėvų, globėjų pageidavimu valstybinėse švietimo įstaigose gali būti dėstoma tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų tikyba.

Taip pat įstatymai numato galimybę tėvų bei globėjų pageidavimu doroviškai ugdyti vaikus mokymo ir švietimo įstaigose – tėvų, globėjų pageidavimu mokiniai gali lankyti ne tikybos, bet etikos pamokas.

Ši nuostata taip pat yra įtvirtinta Konstitucijoje. Apskritai šios teisės realizavimas glaudžiai siejasi su Konstitucijos 26 straipsnio 1, 2 ir 5 dalyse įtvirtinta minties, tikėjimo ir sąžinės laisve.

⁶⁹ Žr. BPK 25 straipsnį.

⁷⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2000 m. rugsėjo 19 d.

⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1991 m. lapkričio 8 d. nutarimo Nr. 458 „Dėl nuostolių, padarytų gamtai, pažeidus aplinkos apsaugos įstatymus, skaičiavimo metodikos patvirtinimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2003 spalio 29 d.

⁷² Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas // Valstybės žinios, 1995, Nr. 89-1985.

Konstitucijoje reglamentuojama, kad kiekvieno žmogaus teisė laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienam ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo, teisė tėvams ir globėjams nevaržomai rūpintis vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus.

Tikėjimo laisvė ir teisė nevaržomai auklėti savo vaikus tikybos sietina su galimybe pasirinkti, tačiau negali būti tapatinama su imperetyvu būtinai tai atlikti. Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą, tačiau negali būti verčiamas to atlikti.

Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarime konstatuojama, kad pagal konstitucinį pozityvaus deklaravimo principą tėvai gali pareikšti pageidavimą, kad valstybinėse ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigose būtų mokoma tikybos, bet jie neprivalo pareikšti pageidavimo, kad būtų mokoma etikos, t. y. dalyko, kurio mokymas įstatymu yra numatytas tikybos pamokų nelankantiems moksleiviams.

Taigi šią teisę Konstitucinis Teismas apibūdina kaip pozityvaus deklaravimo principą, kuris yra galimas, tačiau neprivalomas. Valstybė savo ruožtu privalo užtikrinti sąlygas tėvams auklėti savo vaiką, tačiau valstybinėse ir savivaldybių ugdymo įstaigose negali primesti tėvų valios pasirinkimui. Taip pat negali būti primetamas pasirinkimas nesudarant sąlygų pasirinkti.

Vaiko auklėjimo apibrėžimo, įstatyme taip pat nėra, tačiau auklėjimas suprantamas kaip nuolatinis ir kryptingas poveikis vaiko sąmonei, siekiant kuo geriau parengti jį savarankiškai gyventi visuomenėje. Būtina siekti įdiegti vaikui tam tikras teigiamas savybes ir įpročius, apsaugoti jį nuo žalingos įtakos ir padarinių, formuoti vaiko interesus ir ugdyti atsakomybę.

Anot Konstitucinio Teismo,⁷³ sistemiškai interpretuojant Konstitucijos 26 straipsnio nuostatas pažymėtina, kad minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė neatsiejama nuo kitų Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių: teisės turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, laisvės ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas (25 straipsnio 1 ir 2 dalys), teisės laisvai vienytis į bendrijas ir asociacijas, nebūti verčiamam priklausyti kokiam nors bendrijai ar asociacijai (35 straipsnio 1 ir 2 dalys), tėvų teisės auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais (38 straipsnio 6 dalis), kultūros, mokslo ir tyrinėjimų bei dėstymo laisvės (42 straipsnio 1 dalis), taip pat kitų Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių.

Konstitucijos 26 straipsnio 3 dalies nuostata, kad niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą, reiškia, jog jokios religinės ar

⁷³Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2000 m. birželio 13 d.

materialistinės idėjos negali būti primetamos žmogui prieš jo norą ir valią. Tokiu primetimu nelaikytina tėvams ir globėjams Konstitucijos 25 straipsnio 5 dalyje garantuojama teisė rūpintis vaikų ir globotinių religiniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus. Pagal Konstitucijos 26 straipsnio 2 dalį žmogus yra laisvas pasirinkti tą religiją arba tikėjimą, kuris priimtinas pačiam pasirenkančiajam, kartu - ir teisę nepasirinkti jokios religijos arba tikėjimo, - yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas.⁷⁴

Ši nuostata, suformuluota Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, reiškia tai, kad tėvai įgyja teisę auklėti savo vaikus tikėjimo dalykų kaip tinkami ir tai nelaikoma prievarta.

Vaikui, kol jis suaugęs ir subręs fiziškai ir psichiškai, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, įskaitant didesnes socialines garantijas ir teisinę apsaugą. Konstitucijos 39 straipsnis garantuoja valstybės rūpinimąsi vaikus auginančių šeimų, dirbančių motinų ir pačių vaikų teisėmis ir jų apsauga.

Konstitucinis Teismas šiuo klausimu yra pasisakęs ir suformalavęs aiškia vaiko, kaip šeimos nario, priežiūros koncepciją.

Atsižvelgiant į šiandieninę situaciją inspiruojantį socialinį kontekstą, verta pažymėti, Konstitucijoje įtvirtintą terminą, nustatantį iki kada tėvai privalo rūpintis vaiku. Minėta imperatyvi prievolė yra ribota laike – iki vaiko pilnametystės.

Analizuojant vaiko teisių, kaip šeimos prioriteto, apsaugą Konstitucijoje, termino įtvirtinimas Konstitucijoje svarbus tuo, kad vaikas, kaip prioritetinga šeimos dalis tokį statusą išlaiko iki pilnametystės.

Aktualu yra ir tai, kad Konstitucijoje vartojamos sąvokos „nepilnametis“ ir „vaikas“ konstitucinės apsaugos kontekste iš esmės reiškia tą patį.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 1 straipsnyje vaikas apibūdintas kaip žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip.⁷⁵ Panašiai ši norma yra įtvirtinta ir Jungtinių Tautų priimtose Vaiko teisių konvencijos 1 straipsnyje,⁷⁶ kur pažymėta, kad vaikas yra kiekviena žmogiška būtybė, neturinti 18 metų, jei pagal jam taikomą įstatymą pilnametystė nepripažįstama anksčiau.

Tai reiškia, kad, nesvarbu – minimas vaikas ar nepilnametis – jo teisių kaip šeimos prioriteto konstitucinė apsauga yra išskirtinė. Konstitucinis Teismas ne sykį pabrėžė pažodinio teisės normų

⁷⁴ Ten pat.

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. // Valstybės žinios. Vilnius, 1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1234.

⁷⁶ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.

aiškinimo ribas,⁷⁷ todėl ir šį kartą, analizuojant šeimos konstitucinės apsaugos problematiką, svarbu Konstitucijoje įtvirtintas normas vertinti sistemiškai.

2007 birželio 7 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“⁷⁸ Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „CK įtvirtinta pilnametystės samprata atitinka pilnametystės sampratą, įtvirtintą Konstitucijoje, kurioje sąvoka "pilnametis" vartojama taip, kaip ji buvo visuotinai suprantama (ir galiojusiuose teisės aktuose įtvirtinta) tuo metu, kai Konstitucija buvo rengiama ir priimama, - rengiant ir priimant Konstituciją pilnametystė buvo siejama būtent su 18 metų amžiumi“.

Konstitucinio Teismo vertinimu, toks teisinio reguliavimo pakeitimas iš esmės reiškia tai, kad buvo sukurtas naujas, iki tol teisės sistemoje neegzistavęs paramos reikalingų pilnamečių vaikų, besimokančių vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose, išlaikymo institutas, taip pat tai, kad šis naujas teisės institutas buvo mechaniškai įtrauktas į vien nepilnamečių vaikų, taip pat vaikų, nedarbingų dėl invalidumo, kuris jiems nepilnamečiams nustatytas, išlaikymo institutui skirto teisinio reguliavimo visumą.⁷⁹

Šiuo atveju nagrinėtinas nutarimas svarbus tuo, kad jo Konstitucinio Teismo išaiškinimas šioje vietoje atskleidė esminį skirtumą tarp vaiko teisių kaip prioritetingos šeimos narių teisių konstitucinės apsaugos ir apskritai žmogaus teisių apsaugos. Vaikas Konstitucijoje yra prioritetas, išskirtinai saugotina vertybė. Taigi jei vaikas, kaip šeimos dalis yra išskirtinės konstitucinės apsaugos vertas subjektas, tai šeima, kaip saugotinas objektas taip įgauna išskirtinę svarbą.^{80 81}

Vis dėl to, analizuojant vaiko išlaikymo instituto elementus ir jų Konstitucinę apsaugą Lietuvoje, galima konstatuoti, Konstitucinio Teismo nustatytą faktą, kad nėra nustatyti esminiai paramos reikalingų pilnamečių vaikų, besimokančių vidurinių, aukštųjų ar profesinių mokyklų dieniniuose skyriuose, išlaikymo instituto elementai.

Svarbus yra Konstitucinio Teismo nutarimas,⁸² kuriame išskiriamas vaiko amžiaus išskirtinumas konstitucinės apsaugos kontekste. Teismas nusprendė, kad atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad CK 3.194 straipsnio 3 dalis (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) ta

⁷⁷ Bieliūnas E. Europos žmogaus teisių konvencijos interpretavimas ir Lietuvos teisės tradicijos. Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencija. Vilnius, 1998, p. 48.

⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2007 birželio 7 d.

⁷⁹ Ten pat.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 573 straipsnio (1994 m. gegužės 17 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2002 m. kovo 4 d.

⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento patvirtinimo“. Vilnius, 2004 m. kovo 5 d.

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. 2007 m. birželio 7 d.

apimtimi, kuria nustatyta, kad teismas visais atvejais privalo priteisti (neturi įgaliojimų nepriteisti) tėvų (ar vieno iš jų) išlaikymą paramos reikalingam, vidurinį išsilavinimą jau įgijusiam, aukštosios ar profesinės mokyklos dieniniame skyriuje besimokančiam ir ne vyresniam negu 24 metų pilnamečiam asmeniui, prieštarauja Konstitucijos 109 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui.

Tokia Konstitucinio Teismo išvada, suponuoja mintį, kad Konstitucija, kaip svarbiausių vertybių garantas, pakankamai išsamiai nustatydamą teisinį reguliavimą ir apsaugą nepilnamečiams vaikams, vėliau susiklosčiusių santykių nebereglamentuoja. Vėlesnius santykius jau nustato vaikų pareigas tėvams, tėvų pareigų pilnamečiams vaikams tarsi nebelieka.

Ši nuostata iš esmės sutampa ir su Jungtinių Tautų Vaiko teisių apsaugos konvencijoje nustatytais principais, suteikiančiais vaikui apsaugą iki jam sueis 18 metų.⁸³

Aiškinant Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalies nuostatą, kad tėvai turi pareigą išlaikyti savo vaikus iki pilnametystės, pažymėtina, jog ji yra skirta tėvų ir jų nepilnamečių vaikų santykiams reguliuoti. Ji nereguliuoja tėvų ir vaikų santykių po to, kai vaikai tapo pilnamečiai.⁸⁴

Konstitucijos 38 straipsnyje įtvirtinta ne tik tai, kad tėvų teisė ir pareiga - auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti (6 dalis), bet ir *inter alia* tai, kad vaikų pareiga - gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą (7 dalis).

Vaikų, kaip ir kiekvieno asmens, teisės neturi pasireikšti kaip savivalė ir atsakomybės stoka, vadinasi, jų teisės suponuoja ir atitinkamas pareigas.

Tėvų ir vaikų tarpusavio šeimos santykiai yra vientisi ir tėvų teisės ir pareigos pagal įstatymą atitinka vaikų teises ir pareigas. Už vaiko pareigų nevykdymą, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme,⁸⁵ nustatyta atsakomybė – teisė už vaiko pareigų nevykdymą savo nuožiūra drausminti vaikus palikta pirmiausia tėvams ar kitiems teisėtiems vaiko atstovams. Šiuo atveju drausminimo priemonės neišvardytos – teisė jas parinkti palikta tėvams, išskyrus tai, kad vaikui draudžiama taikyti drausminimo priemones, susijusias su fiziniu ir psichiniu kankinimu bei kitokiu žiauriu elgesiu, vaiko garbės ir orumo žeminimu.

Konstitucijoje įtvirtintas lygybės prieš įstatymą principas šeimos apsaugos kontekste leidžia daryti išvadą, kad tokia šeimos narių teisių transformacija, kai tėvų pareigą rūpintis ir išlaikyti vaikus, keičia vaikų pareiga rūpintis ir gerbti savo tėvus išlaiko natūralią pusiausvyrą tarp visų šeimos narių.

⁸³ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.

⁸⁴ Ten pat.

⁸⁵ Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. // Valstybės žinios. Vilnius, 1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1234.

Analizuojamoje Konstitucinio Teismo nagrinėtoje 2007 m. birželio 7 d. byloje „Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ pažymėtina, kad šios konstitucinės nuostatos negalima aiškinti kaip reiškiančios, esą įstatymų leidėjas apskritai negali įstatymu nustatyti tėvų pareigos remti savo paramos reikalingus pilnamečius vaikus, jeigu tokią pareigą galima pagrįsti kitomis Konstitucijos nuostatomis.

Konstitucinis Teismas pastebi,⁸⁶ kad atsižvelgiant į tai, jog Lietuvoje vidurinis išsilavinimas paprastai įgyjamas moksleiviui jau tapus pilnamečiam (18 metų), akivaizdu, kad tėvai turi pareigą materialiai išlaikyti vaiką tol, kol baigsis laikas, per kurį moksleivis, sąžiningai ir pažangiai mokydamasis, gali įgyti vidurinį išsilavinimą, taip pat tokį vidurinį išsilavinimą, kuris gali būti teikiamas kartu su profesiniu.

Tokia tėvų pareiga kildintina ne tik iš įstatymų, bet ir iš Konstitucijos nuostatų visumos, *inter alia* iš tėvų ir vaikų ryšių vertingumo konstitucinio įtvirtinimo, atviros, teisingos, darnios ir pilietinės visuomenės siekio, valstybės socialinės orientacijos.

Kitai vertintina galimybė įstatymu įtvirtinti tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo pilnamečius vaikus, kai jie mokosi aukštosiose mokyklose, *inter alia* jų dieniniuose skyriuose. Įstatymų leidėjas negali nepaisyti tos aplinkybės, kad šiuo atveju teisiniai santykiai atsiranda tarp pilnamečių asmenų - aukštosios mokyklos studento ir jo vieno iš tėvų ar abiejų tėvų.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijoje įtvirtintas socialinio solidarumo principas nepaneigia asmeninės atsakomybės už savo likimą (Konstitucinio Teismo 1997 m. kovo 12 d., 2002 m. lapkričio 25 d., 2003 m. gruodžio 3 d., 2004 m. kovo 5 d., 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimai). Pabrėžtina, kad tėvų ir vaikų, net sulaukusių pilnametystės, santykiai daugeliu atžvilgių yra ypatingi, jų ryšiai yra konstituciškai vertingi. Tačiau tai savaime nereiškia, jog galima nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad pilnametystės sulaukusių vaikų savarankiškai priimtų sprendimų įgyvendinimo našta būtų besąlygiškai perkeliama tėvams, kurie tuos sprendimus priimančiams pilnamečiams vaikams jau neturi (pagal CK) ir negali turėti (pagal Konstituciją) jokios valdžios (tėvų valdžios). Nagrinėjamos konstitucinės justicijos bylos kontekste paminėtina, kad pagal CK 2.5 straipsnio 1 dalį pilnametystės sulaukęs asmuo turi visišką civilinį veiksnumą – jis gali savo veiksmais įgyti civilines teises ir susikurti civilines pareigas.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2007 m. birželio 7 d.

Prof. A. Vaišvila teigia, kad teisė be pareigos tampa privilegija, o pareiga be teisės – prievole.⁸⁷ Kiekvienas suaugęs asmuo yra socialiai atsakingas už save, o asmuo, sulaukęs pilnametystės įgyja šią pareigą, pilnametis asmuo tampa nepriklausomu nuo tėvų valios, todėl tėvų pareiga pasibaigia lygiai su vaikų pareigos – klausyti tėvų, būti auklėjama pareiga. Priešingu atveju ši pareiga peraugtų į prievolę tėvams ir į privilegiją vaikams, kas teisinėje valstybėje yra neįmanoma.

Įstatymų leidėjui apsisprendus įstatymu įtvirtinti tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo paramos reikalingus pilnamečius vaikus, kai jie mokosi aukštosiose mokyklose, negalima paneigti kurių nors Konstitucijos ginamų ir saugomų tėvų teisių (*inter alia* nuosavybės teisės) bei teisėtų interesų, kitų asmenų teisių bei teisėtų interesų, taip pat negalima suvaržyti, juo labiau paneigti, teismo įgaliojimų vykdyti teisingumą. Antai įtvirtinant minėtą tėvų pareigą negalima nepaisyti tėvų galimybių, jų pareigų kitiems asmenims (*inter alia* nepilnamečiams vaikams, kitiems šeimos nariams, išlaikytiniams). Negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas dėl tokios įstatymo nustatytos tėvų pareigos vykdymo iš esmės pabloginti tėvų ar kitų asmenų padėtį, juo labiau nustatyti tokią tėvų pareigą materialiai išlaikyti savo paramos reikalingus pilnamečius vaikus, kai jie mokosi aukštosiose mokyklose, kurios tėvai, nepadarydami esminės žalos savo ar kitų asmenų teisėms, apskritai negalėtų įvykdyti.

Taip pat negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kad teismas visais atvejais, kai tėvai ar vienas iš jų turi pajamų ar kito turto, ypač kai tos pajamos ar kitas turtas nėra dideli (pabrėžtina, kad jų dydis ar pakankamumas negali būti vertinamas vien pagal šiuo metu teisės aktuose nustatytus tokius formalius kriterijus kaip minimalus gyvenimo lygis, minimali mėnesinė alga, vidutinis darbo užmokestis ir pan.), turėtų pareigą priteisti išlaikymą paramos reikalingam pilnamečiam vaikui, besimokančiam aukštojoje mokykloje. Ypač pabrėžtina, kad negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kai išlaikymas priteisiamas iš tėvų, kuriems patiems reikia paramos, globos ir pan.

Paminėtina ir tai, kad pagal Konstituciją būtų netoleruotinas toks teisinis reguliavimas, kai teismas galėtų priteisti tėvų išlaikymą ne pirmo aukštojo išsilavinimo siekiančiam pilnamečiam asmeniui, tegul ir reikalingam paramos, taip pat toks teisinis reguliavimas, kad teismas galėtų priteisti tėvų išlaikymą tokiam išsilavinimo (*inter alia* aukštojo) siekiančiam pilnamečiam asmeniui, kuris mokosi nesąžiningai ir nepažangiai, piktnaudžiauja šeimos teisėmis, - pažymėjo Konstitucinis

⁸⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2004, p. 377.

Teismas 2007 m. birželio 7 d. byloje „Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.⁸⁸

Šiuos, taip pat kitus tėvų ir kitų asmenų teises bei teisėtus interesus ginančius imperatyvus lemia tai, kad, kaip minėta, paramos reikalingų pilnamečių vaikų, besimokančių aukštųjų mokyklų dieniniuose skyriuose, išlaikymo institutas iš esmės skiriasi nuo nepilnamečių vaikų išlaikymo instituto; išlaikymo priteisimas pilnamečiams asmenims negali būti grindžiamas tokiais pat principais kaip nepilnamečiams. Priešingu atveju būtų paneigta pati pilnametystės samprata, įtvirtinta Konstitucijoje ir visoje teisės sistemoje.

Šiuo atveju svarbi Konstitucinio Teismo pozicija tuo, kad Konstitucijoje saugoma vertybė – vaikas ir jo teisė būti išlaikomam negali paneigti kitų tiek Konstitucijoje, tiek visoje teisinėje sistemoje saugomų vertybių, tokių kaip pilnametystė, emancipacija ir pan.

Analizuojant minėtą Konstitucinio Teismo nutarimą labai svarbu išskirti Konstitucinio Teismo poziciją, kurios teismas laikosi, aiškindamas Konstitucijoje saugomas vertybes. Tai, kad Konstitucinis Teismas remiasi ne tik Konstitucijos nuostatų visuma, bet ir teisingos, darnios ir pilietinės visuomenės siekiu, valstybės socialine orientacija, taip analizuojamus, Konstitucijos saugomus gėrius paversdamas svarbiais ir aktualiais ne tik pagal įstatymo raidę, bet ir pagal dabartyje egzistuojantį socialinį kontekstą.

Šiuo atveju svarbu tai, kad šeimos konstitucinė apsauga yra įtvirtinta Konstitucijoje, tačiau nagrinėjamos apsaugos garantu tampa Konstitucinis Teismas, kuris šios apsaugos garantą – Konstituciją – padaro gyvu organizmu, suteikiančiu *status quo* saugomoms vertybėms.

Taigi Teismo nutarimas suponuoja išvadą, kad reikia skirti tėvų pareigas vaikams ir valstybės pareigas šeimai ar jos piliečiams. Konstitucinė apsauga, garantuojanti šeimos teises ir imperatyviai užtikrinanti vaiko, kaip šeimos prioriteto statusą, galioja terminuotai – iki vaikui sueis pilnametystė. Tuo tarpu valstybės įsipareigojimas gali būti neribotas nei terminais, nei prioriteto išskyrimo požiūriu.

Vadinasi, terminas, Konstitucijoje numatantis išskirtinę apsaugą yra tikslingas ir todėl, kad šeimoje, kurią sudaro ne tik vaikai, bet ir tėvai, kiekvienas turi savo teises ir pareigas, kurias saugo Konstitucija.

Svarbu pastebėti tai, kad konstitucinė šeimos apsauga, remiantis Konstitucinio Teismo jurisprudencija, negali būti traktuojama grynai pagal „įstatymo raidę“.

⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. 2007 m. birželio 7 d.

Konkrečiai analizuojant vaiko prioriteto termino klausimą matome, kad nepilnametystės teisių apsauga, nors ir sistemiškai taikant Konstituciją, pripažįstama iki 18 metų, vis dėlto gali būti pratęsiama iki vaikas (šiuo atveju jau ir pilnametis) baigs mokyklą.

Taigi darosi aišku, kad teisės normos negalima tapatinti su norminio akto struktūros elementu.⁸⁹ Teisės norma gali būti išreikšta įvairiuose įstatymuose ir ją papildančiuose teisės aktuose,⁹⁰ tačiau svarbi yra jos teisinga interpretacija ir suvokimas, kurį ir užtikrina konstitucinė apsauga.

„Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys yra lygūs“. Lygybės įstatymui principas teisėje reiškia "lygų matą", kai reikia tą pačią normą taikyti skirtingiems asmenims.

Konstitucijos 29 straipsnis įtvirtina lygiateisiškumo principą. Šis principas suponuoja prielaidą, jog žmogaus teisės prigimtines, nes tik tuo pagrindu asmenys ir gali būti lygūs savo teisėmis vienas kito atžvilgiu.

Dažnai susiduriama su tokiomis žmonių grupėmis, kurie turi specialių pareigų visuomenei (motinystė, tėvystė) arba kurie patys nesugeba bent minimaliai garantuoti savo pagrindinių teisių bei laisvių, ir todėl atsiranda būtinybė įstatymo pagrindu valstybės priemonėmis didinti tokių asmenų teisių apimtį. Pavyzdžiui, šeimai, kurios pajamos mažesnės už valstybės remiamas, mokama socialinė pašalpa, draudimas nutraukti darbo sutartį darbdavio iniciatyva ir darbdavio valia su motina, auginančia vaiką iki 3 m., jei nėra motinos – su tėvu ar globėju, minimalių kasmetinių atostogų pailginimas motinai ar tėvui, vieniems auginantiesiems namie vaiką invalidą iki jam sueis 16 metų, lengvatos nėščiai moteriai. Įstatymuose nustatomos tos pačios lengvatos tiek moterims, tiek vyrams, jei jie vieni auklėja ir išlaiko mažamečius vaikus.

Lygiateisiškumo principas yra teisinis pagrindas, kuriuo remiantis kuriami visi kiti tą normą konkretinantys įstatymai. Šeimos teisėje juo remiasi tėvo ir motinos valdžios vaikui lygybės, sutuoktinių lygiateisiškumo principas.

Iš pažiūros kylanti kolizija tarp dviejų Konstitucijoje įtvirtintų vertybių – vaiko prioriteto principo ir žmonių lygybės principo, sistemiškai analizuojant pagrindinį šalies įstatymą bei Vaiko teisių konvenciją yra išsprendžiama.

Kaip yra pastebėjęs Konstitucinis Teismas 1996 m. vasario 28 d. nutarime, konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu. Vertinant

⁸⁹Kūris E. Konstitucijos principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Vilnius, 2002, p. 17.

⁹⁰Vansevičius V. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius, 2000, p. 187.

tai, ar pagrįstai nustatytas skirtingas teisinis reguliavimas, būtina atsižvelgti į konkrečias aplinkybes.⁹¹

Konstitucinis Teismas pabrėžė,⁹² kad šis principas užtikrina galimybę įvairių pažiūrų žmonėms gyventi atviroje, teisingoje ir darnioje pilietinėje visuomenėje. Ši laisvė – ne tik savaiminė demokratijos vertybė, bet ir svarbi garantija, kad bus visavertiškai įgyvendinamos kitos žmogaus konstitucinės teisės ir laisvės.

Konstitucijos 32 straipsnio 1 dalis įtvirtina asmens teisę laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą taip pat yra susijęs su šeimos teisėmis. Šis principas susijęs su konstitucine neatimama asmens statuso dalimi – būti laisvam. Tai taip pat reiškia, kad asmens gyvenamoji vieta negali besąlygiškai priklausyti nuo kito asmens gyvenamosios vietos, todėl įstatymas nereikalauja, kad sutuoktiniai turėtų bendrą gyvenamąją vietą. Sudarę santuoką sutuoktiniai gali gyventi ne tik atskiruose namuose, butuose, miestuose, bet ir skirtingose valstybėse. Tai nereiškia, kad nėra sukurti šeimos santykiai, tačiau įstatymų leidėjas teikia pirmenybę bendram sutuoktinių gyvenimui, ypač kai sutuoktiniai turi nepilnamečių vaikų. Laisvo kilnojimosi ir gyvenamosios vietos pasirinkimo teisė įtvirtinama ir tarptautiniuose teisės aktuose: Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje ir kt.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 3 skirsnio „Visuomenė ir valstybė“ 38 ir 39 straipsniai įtvirtina pamatinius šeimos principus ir vertybes Lietuvos valstybėje.

Konstitucijos 38 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatos išreiškia valstybės įsipareigojimą įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų, kad šeima, taip pat motinystė, tėvystė ir vaikystė, kaip konstitucinės vertybės, būtų visokeriopai puoselėjamos ir saugomos.⁹³ Konstitucijos 38 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtinti bendriausio pobūdžio konstituciniai principai.

⁹¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 „Dėl dalies žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio pirmajai daliai“. Vilnius, 1996 m. vasario 28 d.

⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2000 m. birželio 13 d.

⁹³Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2000 m. birželio 13 d.

Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalyje šeima pripažįstama visuomenės ir valstybės pagrindu. Šeima yra pagrindinė visuomenės ląstelė, santuokos sąjunga besiremiantis subjektas, kuri taip pat atlieka labai svarbią reprodukcinę funkciją, užtikrindama žmonijos tęstinumą.

Straipsnio 2 dalis užtikrina šeimos, motinystės, tėvystės ir vaikystės valstybinę apsaugą ir globą. Šis principas atitinka Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (1966 m.) 10 straipsnio nuostatas, skelbiančias, kad šeimai turi būti teikiama didžiausia, kokia tik įmanoma globa ir parama, ypač tuo laikotarpiu, kai yra kuriama šeima ir ji rūpinasi vaikų auklėjimu bei priežiūra.

Vaikystės apsauga taip pat yra vienas prioritetinių ne tik valstybės, bet ir šeimos uždavinių. Valstybė ir šeima turi užtikrinti visas sąlygas vaiko fiziniam, protiniam, dvasiniam ir socialiniam vystymuisi, bei sąlygas gyventi ir augti sveikam. Valstybė taip pat numato tėvų ir kitų teisėtų vaiko atstovų atsakomybę už vaiko teisių pažeidimus, vengimą ar nevykdymą pareigos auklėti, mokyti, prižiūrėti vaikus, žiaurų elgimąsi su jais, tai reglamentuoja civiliniai, administraciniai ir baudžiamieji įstatymai.

Svarbi šeimos gyvenimo dalis yra laisvas santuokos sudarymas. Straipsnio 3 dalyje įtvirtintas vyro ir moters santuokos savanoriškumo principas, kuris reiškia, kad santuoka yra laisvas, savanoriškas vyro ir moters susitarimas ir bet kokia prievarta, fizinis ar psichinis smurtas, grasinimai, priverstą asmenį sudaryti santuoką, arba kitokie valios trūkumai, dėl kurių santuokos sudarymas nebuvo adekvati tikrųjų asmens ketinimų išraiška, yra pagrindas reikalauti pripažinti santuoką negaliojančia, santuokos savanoriškumas taip pat reiškia ir ištuokos laisvę. Sudarę santuoką, sutuoktiniai įgyja naują teisinį statusą bei tam tikras vienodas teises ir pareigas bei atsakomybę, kurių lygiateisiškumas grindžiamas konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu. Žmogaus teisę sudaryti santuoką taip pat garantuoja Civilinis Kodeksas ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 12 straipsnis.

Straipsnio 4 dalis skelbia, kad valstybė registruoja santuoką, gimimą ir mirtį, taip pat pripažįsta bažnytinę santuokos registraciją.

Tačiau Konstitucinis Teismas savo nutarime pažymi,⁹⁴ kad Konstitucijos 38 straipsnio ketvirtosios dalies nuostata, kad „Valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją“, įsigaliojo kartu su Konstitucija ir grįžtamosios galios neturi. Ši Konstitucijos nuostata reguliuoja dabartinius ir būsimus teisinius santykius, t.y. pripažįsta bažnytinę santuokos registraciją tik po 1992 m.

⁹⁴Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio antrosios dalies, 11 straipsnio ir 12 straipsnio antrosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 1994 m. balandžio 21 d.

lapkričio 2 d. Pagal šiuo metu taikomą laikiną bažnytinių santuokų oficialios apskaitos tvarką bažnytinė santuoka dar turi būti perregistruojama civilinės metrikacijos skyriuje.

Civilinės būklės aktų registravimas yra išimtinė valstybės prerogatyva. Pagal Lietuvoje galiojančius įstatymus santuoka sudaroma laisva valia dviejų veiksnių skirtingos lyties asmenų, sulaukusių įstatymo numatyto santuokinio amžiaus – 18 m. (išimtiniais atvejais teismo sprendimu santuokinis amžius gali būti sumažintas iki 15 m. ir mažiau).

Valstybė taip pat registruoja gimimą ir mirtį. Gimimas turi būti registruojamas vaiko gimimo vietos arba tėvų ar vieno jų gyvenamosios vietos civilinės metrikacijos įstaigoje per tris mėnesius nuo vaiko gimimo dienos. Gimimo įrašė vaiko vardas, pavardė ir tautybė, taip pat duomenys apie jo tėvus įrašomi laikantis Civilinio kodekso reikalavimų, įregistravus vaiko gimimą, išduodamas gimimo liudijimas. Mirtis registruojama vienoje iš mirusiojo gyvenamosios vietos arba mirimo vietos įstaigų, remiantis medicininio mirties liudijimu.

Konstitucijos 38 straipsnio 5 dalis skelbia, kad sutuoktinių teisės šeimoje yra lygios. Šis principas detalizuojamas CK 3.26 straipsnyje ir yra grindžiamas konstituciniu asmenų lygiateisiškumo principu, įtvirtintu Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Septintojo protokolo 5 straipsnyje, Konstitucijos 29 straipsnyje ir 1998 m. gruodžio 1 d. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme.⁹⁵

Lygiateisiškumas kartu reiškia ir pareigų bei atsakomybės už šeimos reikalų tvarkymą ir jos prievoles lygybę. Tačiau šis principas nėra absoliutus. Įstatymo numatytais atvejais, siekiant apginti visos šeimos, vaikų ar vieno sutuoktinio teises ir teisėtus interesus, kito sutuoktinio teisės gali būti ribojamos. Sudaręs santuoką, asmuo įgyja naują teisinį statusą, tačiau tai nereiškia, kad yra ribojamas asmens teisnumas ir veiksnumas, ir vyras ar žmona tampa vienas kito priklausiniu ar pavaldiniu. Ir santuoką sudaręs asmuo turi teisę laisvai pasirinkti gyvenamąją vietą, darbą, profesiją, kitokį užsiėmimą ir panašiai. Tačiau kartu santuokos sudarymas įpareigoja asmenį, jam atsiranda naujų pareigų ir papildomų jo turtinių ir asmeninių neturtinių teisių įgyvendinimo ribojimų, būtinų siekiant užtikrinti deramus šeimos santykius ir vaikų teises bei interesus.

Konstitucijos 39 straipsnio 1 dalies nuostata, kad valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia jiems paramą, suponuoja tai, kad šeima, motinystė, tėvystė ir vaikystė yra puoselėjamos ir saugomos konstitucinės vertybės.

⁹⁵ Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3100.

Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas savo nutarime,⁹⁶ Konstitucijoje nėra *expressis verbis* nustatyti kokie nors paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, teikimo pagrindai, sąlygos, terminai, dydžiai. Tai, laikydamasis Konstitucijos normų ir principų, turi nustatyti įstatymų leidėjas. Pabrėžtina, kad įstatymais reguliuojant paramos šeimoms, auginančioms ir auklėjančioms vaikus namuose, santykius būtina paisyti visuomenės ir valstybės išgalių. Šioje srityje įstatymų leidėjas turi plačią diskreciją. Tačiau neleistina, kad valstybės paramos šeimai teikimas būtų susietas su tokiomis aplinkybėmis (sąlygomis), kurios dirbtinai apsunkintų šios paramos gavimą.

Lietuvos įstatymuose šeimoms, auginančioms vaikus, numatyta materialinė parama (vienkartinė pašalpa gimus kūdikiui, nėštumo pašalpa besimokančioms moterims, šeimos pašalpa už kiekvieną vaiką iki trejų metų, pašalpa daugiavaikėms šeimoms, vaiko globos pašalpa, pašalpa tikrosios krašto apsaugos tarnybos karių vaikams, našlaičio stipendija, pašalpa našlaičiams ir likusiems be tėvų globos vaikams įsikurti, našlaičių pensijos). Valstybė remia šeimas, auginančias vaikus, ne tik pinigine socialine parama, taip pat svarbios socialinės paslaugos, mokesčių lengvatos bei įvairios kitos paramos formos.

Konstitucijos 39 straipsnio nuostatos, nustatančios, kad Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą, siejasi ir su Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos nuostatomis, įtvirtintomis 16, 23, 24, 25 straipsniuose, ir Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 6 ir 27 straipsniais.

Dabartinėje visuomenėje išskirtinis dėmesys yra skiriamas motinystei. Konstitucijos 39 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad dirbančioms motinoms įstatymas numato mokamas atostogas iki gimdymo ir po jo, palankias darbo sąlygas ir kitas lengvatas. Moterims suteikiamos nėštumo ir gimdymo atostogos, kurių metu mokama Valstybinio socialinio draudimo įstatymu nustatyta motinystės pašalpa, kurios dydis iš esmės atitinka buvusį uždarbį. Asmeniui, auginančiam vaiką, pageidaujant, suteikiamos atostogos vaikui prižiūrėti iki jam sueis treji metai, kurių metu taip pat

⁹⁶Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos 1990 m. rugsėjo 27 d. nutarimo Nr. I-619 „Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo taikymo“ 1 punkto, taip pat dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1996 m. liepos 5 d. nutarimu Nr. 808 „Dėl socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 6.1.1 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.4 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.5 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 7 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 9 punkto ir Lietuvos Respublikos vyriausybės 2000 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 441 „Dėl socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 5.1.1 punkto, 5.1.7 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.1.8 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.4, 5.5.2, 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 10 straipsnio (1994 m. lapkričio 3 d. redakcija) 1 daliai“. Vilnius, 2004 m. kovo 5 d.

mokama motinystės (tėvystės) pašalpa, vėliau – šeimos pašalpa, taip pat šių atostogų metu išlaikoma darbo vieta. Motinystė globojama ir kituose įstatymuose,^{97 98} kurie numato palankias darbo sąlygas bei kitas lengvatas būsimoms motinoms, nėščiosioms bei motinoms, auginančioms vaikus. Motinystės (tėvystės) visokeriopos apsaugos principas taip pat reiškia, kad sprendžiant šeimos ginčus, pirmenybė teikiama biologinių tėvų teisėms, jeigu tai nepažeidžia vaiko interesų ir teisių.

Konstitucijos 39 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta pagrindinių vaiko teisių gynimo kryptis – nepilnamečius vaikus gina įstatymas.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs,⁹⁹ kad ši Konstitucijos nuostata reiškia, kad nepilnamečių vaikų teisėms turi būti garantuojama pakankama ir efektyvi jų teisių ir teisėtų interesų apsauga, taip pat ir tai, kad įstatymų leidėjas, kitos valstybinės institucijos, teisės aktais reglamentuodamos nepilnamečių būklę, reguliuodamos kitus santykius, turi paisyti nepilnamečių vaikų teisių ir teisėtų interesų.

Pagrindinis vaiko teisių apsaugos sistemos teisės aktas yra Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas,¹⁰⁰ kurio normos suformuluotos remiantis tarptautinės teisės normomis bei principais ir atsižvelgiant į specifinę vaiko padėtį šeimoje bei visuomenėje ir nacionalinės teisės tradicijas.

Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas nustato pagrindines vaiko teises ir laisves bei pareigas, šių teisių ir laisvių apsaugos bei gynimo svarbiausias garantijas, reguliuoja vaiko elgesio kontrolės bei jo atsakomybės pagrindines sąlygas, nustato tėvų, kitų fizinių ir juridinių asmenų atsakomybės už vaiko teisių pažeidimus bendrąsias nuostatas, vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą ir jų veiklos teisinius pagrindus.

⁹⁷ Žmonių saugos darbe įstatymas. // Valstybės žinios. Vilnius, 1933 m. spalio 7 d. Nr. I-266.

⁹⁸ Darbo sutarties įstatymas. // Valstybės žinios. Vilnius, 1991 m. lapkričio 18 d. Nr. I-2048.

⁹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2000 m. birželio 13 d.

¹⁰⁰ Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. // Valstybės žinios. Vilnius, 1996 m., Nr. I-1234.

3 ŠEIMOS TEISIŲ GYNIMAS TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

Peržvelgus nacionalinius teisės aktus, reglamentuojančius žmogaus, vaiko teises į šeimą bei šeimos apsaugą reguliuojančias teisės normas, tikslinga apžvelgti ir tarptautines sutartis, teisės aktus, kurie taip pat garantuoja privataus-šeimyninio gyvenimo apsaugą ir tuo pačiu apsprendžia pačios valstybės pareigas šioje srityje. Pirmiausia reiktų paminėti 1948 m. gruodžio 10 d. Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją ir jos 12 straipsnyje ginamas teises:

„Niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą <...>“.

Be abejo svarbu paminėti ir 1966 m. Jungtinių Tautų priimtą Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą, kurio 17 straipsnyje pabrėžiama:

„<...> Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą“.

Vienas pagrindinių tarptautinių teisės aktų ginančių šeimos narių teises – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija). Konvencijos turinys iš esmės priklauso nuo Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimų, priimamų konkrečiose bylose, o šie patys ilgainiui evoliucionuoja.¹⁰¹ Šeimos teisių apsaugai yra svarbus šios konvencijos 8 straipsnis:¹⁰²

1. Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.
2. Valstybės institucijos neturi teisės apriboti naudojimosi šiomis teisėmis, išskyrus įstatymų numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat būtina žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.

Pagal šią Konvenciją valstybės narės turi gerbti kiekvieno žmogaus asmeninį šeimos gyvenimą ir tuo pačiu turi užkirsti kelią bet kokiems apribojimams susijusiems su naudojimu šia teise. Tai reiškia, kad negalima pateisinti jokio kišimosi į asmeninį gyvenimą, kuris nebūtų pateisinamas pagal 8 straipsnio 2 dalį, nes tai būtų galima traktuoti kaip kėsинimąsi į 1 dalyje saugomas teises. Visgi svarbu pažymėti, kad žmogaus teisės į šeimą kaip ir visos kitos fundamentalios teisės ir laisvės, nėra absoliučios. Valstybės dalyvės gali imtis veiksmų, kurie ribotų

¹⁰¹ Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. Vilnius, 1995, p. 260.

¹⁰² Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Vilnius, 2000, p. 16.

asmens teisę į šeimos ir privatų gyvenimą gerbimą, tačiau su sąlyga, kad tokie veiksmai turi atitikti 8 straipsnio 2 dalyje nurodytas sąlygas. Jei vis tik nuspręsta imtis tokių veiksmų – jie turi atitikti keletą punktų:

- 1) būti proporcingi siekiamam tikslui pasiekti;
- 2) veiksmai turi būti numatyti įstatyme;
- 3) turi būti taikomi tik tais atvejais, kai tai yra būtina demokratinėje visuomenėje, valstybei siekiant teisėtų tikslų (*legitimate aim*).

Šie reikalavimai kiekvienu konkrečiu atveju Europos žmogaus teisių teisme yra tikrinami gana griežtai. Šiuos tikslus, galima suskirstyti į dvi grupes:

- 1) viešųjų interesų apsauga (valstybės saugumas, visuomenės apsauga arba šalies ekonominė gerovė, kelio teisės pažeidimams arba nusikaltimams užkirtimas);
- 2) kitų asmenų apsauga (žmonių sveikata, moralė, asmenų teisės ir laisvės).¹⁰³

Sudėtingiausia vis tik išsiaiškinti, ar būtent valstybės ribojami veiksmai neperžengė „būtinų demokratinėje visuomenėje“ veiksmų ribų. Tai aiškinantis reikia atsižvelgti į tai, ar teisės apribojimas buvo nulemtas socialinio būtinumo ir ar šiam tikslui pasiekti buvo pasitelktos proporcingos priemonės. Taip pat, reikia atsižvelgti į tai, ar valstybė, vykdydama šią savo pareigą neperžengė jai patikėtų veiksmų laisvės.

Norint suvokti tikrąją šios normos (8 straipsnis) prasmę, pirmasia reikia išsiaiškinti du svarbius dalykus: 1) išsiaiškinti „šeimos gyvenimo“ sampratos esmę; 2) apibrėžti valstybės veiksmus, kuriais privalo pasireikšti pagarba šeimyniniam gyvenimui.

Kaip teigiama Europos žmogaus teisių konvencijos komentare, tokia 8 straipsnio formuluotė, kokia yra šiuo metu, patvirtinta po didelių diskusijų. Iš pradžių buvo siūloma akcentuoti pozityvius valstybių įsipareigojimus pagal 8 straipsnio 1 dalį, atsižvelgiant į 1948 m. priimtos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 12 straipsnio nuostatas: „niekas neturi patirti savavališko kišimosi į jo asmeninį ir šeiminių gyvenimą, jo buto neliečiamybę, susirašinėjimo slaptumą, kėsinosi į jo garbę ir orumą. Kiekvienas žmogus turi teisę į įstatymo nustatytą apsaugą nuo bet kokio kišimosi arba tokių pasikėsinimų“. Pagal šią nuostatą akcentojamas pozityvusis valstybės įsipareigojimas gerbti asmens privatų ir šeimos gyvenimą. Dabartinis Konvencijos 8 straipsnis nenumato pozityvių valstybės įsipareigojimų.

Europos žmogaus teisių konvencijos komentare¹⁰⁴ „šeimos gyvenimo“ samprata suprantama ne kaip siekimas apsaugoti pačią šeimą *per se*, bet kaip asmens teisė į „šeimos bei privataus

¹⁰³ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius // Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius, 2006, p. 48.

gyvenimo“ gerbimą. „Šeima“ pirmiausia traktuojama kaip santykis tarp sutuoktinių ir vaikų, susiejant tai su šios Konvencijos 12 straipsniu, kuriame numatyta teisė vyrui ir moteriai tuoktis ir sukurti šeimą. Europos žmogaus teisių komisija pabrėžė, kad santykiai tarp neištekėjusios moters ir jos vaiko, ir vaiko tėvo, patenka į „šėimos gyvenimo“ sampratą pagal Konvencijos 8 straipsnio 1 dalį.¹⁰⁵

„Šėimos gyvenimo“ samprata pagal Konvencijos 8 straipsnį palaiapsniui vis plečiama, todėl yra nustatyta, kad „šėimos gyvenimas“ apima ir santykius tarp artimų giminaičių, jei jie šėimos gyvenime užima svarbų vaidmenį. Tačiau tai yra problematiška nuostata, nes gali pasitaikyti atveju, kad tokį patį svarbų vaidmenį gali atlikti ir tolimi giminaičiai (vaikų auklėjime). Todėl Konvencijos 8 straipsnyje netiesiogiai yra įtraukta ir apsauga „trijų kartų“ (*Drei Generationen*) santykiams: tolimų giminaičių atvejais tikrinama, ar vedamas bendras ūkis arba yra kitų svarbių aplinkybių, kurios įrodytų šėimos ryšių buvimą.¹⁰⁶

Todėl, kaip ne kartą yra akcentavęs ir pats teismas, asmens teisė į šėimos gyvenimą turi būti aiškinama plačiai „apimant visus *de facto* šėimos ryšius ir neapsiribojant šėimos gyvenimo supratimu *de jure* <...>“.¹⁰⁷

Pasak profesorės T. Birmontienės, Konvencijos straipsnių supratimas ir jų teisingas taikymas grindžiamas Teismo sprendimuose formuluojamais precedentais.¹⁰⁸ Viena reikšmingiausių bylų, aiškinantis 8 straipsnyje įtvirtintą šėimos gyvenimo gerbimą - *Mareckx v. Belgium* (1974 m.) byla, kurioje Teismas tikrindamas Belgijos teisės normas, kurios reglamentuoja teisinius ryšius tarp motinos ir jos nesantuokinio vaiko nustatymo klausimus, nubrėžė naujas, kokybiškas vaiko ir tėvų teisinio ryšio apsaugos gaires bei pateikė tokią „šėimos sampratą“:

Konvencijos 8 straipsnio požiūriu, „šėimos gyvenimo“ samprata neapsiriboja santuokos pagrindu susiformavusiomis šėimomis ir gali apimti kitus *de facto* santykius. <...> Šėimos gyvenimas apjungia mažų mažiausiai ryšius tarp artimų giminaičių, pavyzdžiui, senelių santykius su anūkais, kadangi tokie giminaičiai gali užimti svarbią vietą šėimos gyvenime.

¹⁰⁴ Frowein/Peukert. Europäische Menschenrechtskonvention. EMRK-Kommentar. 2 Auflage. N. P. Engel Verlag, Kehl, Straßburg, Arlington, 1996. s. 343.

¹⁰⁵ Ten pat, s. 346.

¹⁰⁶ Ten pat, s. 348.

¹⁰⁷ Jočienė D., Čilinskas K. „Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Lietuvos Respublikos Seimas Jungtinių Tautų vystymosi programa. Monografija. Vilnius, 2004. p. 82.

¹⁰⁸ Birmontienė T. Žmogaus teisių raida ir perspektyvos Lietuvoje // Jurisprudencija. Vilnius, 2000, t. 15(7). p. 69.

Teismas pripažino, kad valstybės narės turi ne tik susilaikyti nuo neteisėto kišimosi į asmens šeimyninį gyvenimą (pirminis negatyvus įsipareigojimas), bet privalo vykdyti ir pozityvius įsipareigojimus, kurie užtikrintų efektyvią asmens teisės apsaugą. Teismo nuomone:

Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtinta asmens teisė į šeimos gyvenimo gerbimą implikuoja teisinių priemonių, užtikrinančių vaiko integravimą į šeimą nuo jo gimimo momento, egzistavimą valstybių nacionalinėje teisėje.

Tuo pačiu Teismas pripažino, kad skirstymas į „natūralią“ šeimą ir „teisėtą“ šeimą daugelyje Europos šalių buvo įstatymų pripažintas ir normalus reiškinys tuo metu, kai Konvencija buvo rengiama, Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad „Konvencija privalo būti interpretuojama atsižvelgiant į nūdienos sąlygas“. Konstatuodamas, kad „daugumoje valstybių dalyvių įvyko ir tebevyksta teisės evoliucija, kurios tikslas – pasiekti visišką *mater semper certa est* principo pripažinimą“, Teismas nusprendė jog pripažinimo ar įvaikinimo procedūrų reikalavimas, norint teisiškai įtvirtinti biologinės motinos ir vaiko šeimos ryšį, savaime pažeidžia Konvencijos 8 ir 14 straipsniuose įtvirtintas pareiškėjų teises.¹⁰⁹

Marckx byloje buvo suformuluoti keli labai svarbūs principai, kurie padarė įtakos ir tolesnei Strasbūro institucijų praktikai ir šių dienų teisei. Galima būtų išskirti 4 pagrindinius principus:

1) valstybės teisei sistemai tinkamai neužtikrinant teisinio ryšio tarp vaiko ir jo motinos (taip pat iš jo išplaukiančio ryšio tarp vaiko ir motinos giminaičių) formavimo galimybės, tai laikytina Konvencijos 8 straipsnio pažeidimu;

2) nevienodas santuokinių ir nesantuokinių vaikų teisių traktavimas valstybės taikymas teisėje laikytinas 8 straipsnio, taikant jį kartu su 14 straipsniu, pažeidimu;

3) išplėsdamas šeimos sampratą už tradicinės santuoka pagrįstos šeimos ribų Teismas leido suprasti, kad Konvencijos 8 straipsnyje saugomą objektą kiekvieną kartą teks identifikuoti *ad hoc* – atsižvelgiant į konkrečią bylą ir į nuolat besikeičiančias socialines, ekonomines, kultūrines sąlygas bei tradicijas;

4) *Marckx* byla svarbi tuo, kad joje, nustatant valstybės įsipareigojimų apimtį, buvo konstatuota, jog Konvencijos 8 straipsnis įtvirtina ne tik negatyvią pareigą valstybėms dalyvėms (susilaikyti nuo neteisėto kišimosi į asmens šeimos gyvenimą), bet tam tikrais atvejais reikalauja ir pozityvaus veikimo, užtikrinančio visavertį asmens naudojimąsi minėta teise.¹¹⁰

¹⁰⁹ *Marckx v. Belgium* // Appl. No. 00006833/74.

¹¹⁰ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius // Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius, 2006, p. 52.

Anot P. Seneave, *Marckx* byloje suformuluoti principai tebėra svarbūs ir šiuolaikinei teisei.¹¹¹

Kitoje byloje, *Kroon Others v. The Netherlands*, Teismas pažymėjo, kad nustatant, kokius santykius apima „šėimos gyvenimas“, gali bŭti atsiŭvelgiama į visą eilę faktorių, tokių kaip bendras gyvenimas, ryšių pastovumas, demonstruojamų tarpusavio įsipareigojimų pobŭdis ir kt.

Daugelis teoretikų mano, kad faktiniai űėimos ryűiai ginami nepriklausomai nuo to, ar jie teisiűkai įforminti, tuo tarpu formaliai įteisinti űėimos santykiai laikomi Konvencijos apsaugos objektu net ir tuo atveju, kai jie neturi realaus turinio.¹¹²

Tačiau pasitaiko atvejų, kuomet nereiktų sureikűminti objektyvių aplinkybių. Tai galime įűvelgti *X, Y and Z v. the United Kingdom* byloje,¹¹³ kurioje teisėjas Pettiti išreiűkė savo individualią nuomonę: „űėima nėra paprasčiausia űmonių grupė, gyvenanti po vienu stogu. Negalime neįvertinti ar ignoruoti etinių bei socialinių űėimos dimensių“. űiuo atveju Teismas pasilieka sau teisę konkrečiu atveju aiűkinti „űėimos gyvenimą“ individualiai, nes „űėimos“ samprata kaip ir műsų gyvenimo modelis su laiku keičiasi.

Teismas nagrinėdamas *Berrehab v. the Netherlands* bylą konstatavo,¹¹⁴ kad santuokoje gimusiam vaikui jau nuo pat gimimo garantuojama teisė turėti gyvenimą űėimoje, t.y. turėti bendravimą su abiem tėvais, nepaisant to ar tėvai gyvena kartu, ar skyriumi:

Ipsa jure laikytinas tokių santykių dalimi; todėl vien vaiko gimimo faktas leidžia daryti išvadą, jog tarp jo ir tėvų egzistuoja tam tikri saitai, sudarantys „űėimos gyvenimą“ netgi tuo atveju, kai tėvai kartu negyvena.

Teismo jurisprudencijoje ne kartą buvo pabrėűta, kad vaiko ir tėvų ryűys yra vertybė, saugoma Konvencijos 8 straipsnio. űi nuostata ypač išplėtota *Johansen v. Norway* byloje:

Pasitenkinimo jausmas, kurį jaučia tėvai ir vaikai dėl tarpusavio ryűio bei bendravimo, yra fundamentalus űėimos gyvenimo elementas. Visos valstybių vidaus priemonės, kaip nors kliudančios űiam pasitenkinimo jausmui, laikomos kiűimusi į teisę, ginamą Konvencijos 8 straipsnyje.¹¹⁵

¹¹¹ Seneave P. Parentage and Human Rights. XXVII th Colloquy on European Law Foundation for International studies. Valletta (Malta), 1997.

¹¹² Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия. Москва, 1998.s. 278.

¹¹³ X, Y and Z v. the United Kingdom. // Appl No. 21830/93.

¹¹⁴ Berrehab v. the Netherlands . // Appl No. 10730/84.

¹¹⁵ Johansen v. Norway // Appl. No. 17383/90.

Keegan v. Ireland byloje Teismas išaiškino,¹¹⁶ kad nesantuokinio vaiko įvaikinimas neinformuojant jo biologinio tėvo yra laikomas 8 straipsnio pažeidimu, kaip teisės į šeimą ir šeimos gyvenimo gerbimo pažeidimą.

Šeimos sąvoka neapsiriboja santuokos pagrindu sukurtais santykiais ir gali apimti kitus *de facto* „šeimos“ ryšius, asmenims gyvenant nesantuokoje. Tokiu būdu gimęs vaikas *ipso jure* laikytinas tokio šeimos darinio dalimi nuo pat jo gimimo momento. Iš to seka, kad šiuo atveju tarp vaiko ir jo tėvų egzistuoja ryšys, reiškiantis „šeimos gyvenimą“.

Galima sakyti, kad šeimyninis gyvenimas, tai labai artimų santykių *de facto* ir *de jure* egzistavimas tarp dviejų ar daugiau asmenų, kurie yra sukūrę šeimą.¹¹⁷

Kitoje byloje *Slivenko v. Latvia*, pareiškėja sukūrusi „šeimos gyvenimą“ Latvijoje, pritaikytos išsiuntimo iš šalies priemonės neturėjo tikslo ir nesiekė pažeisti šeimos gyvenimo. Teismas, aiškindamas „šeimos gyvenimo“ sampratą pirmosios peticijos pareiškėjos atžvilgiu, pabrėžė, kad „šeimos gyvenimo“ koncepcija negali būti taikoma šios pareiškėjos atveju, kalbant apie santykius su jos senyvo amžiaus tėvais, kurie yra suaugę žmonės ir nepriklauso pagrindinei šeimai (*core family*). Teismas šioje byloje taip pat pabrėžė, kad Konvencija nesuteikia teisės sukurti šeimos gyvenimą atitinkamoje valstybėje.¹¹⁸

Taigi, galima daryti išvadą, kad Teismas „šeimos gyvenimo“ sampratą pirmiausia tapatina su vaikų ir kitų šeimos narių santykiais, įskaitant ir tolimuosius giminaičius, kurie gali turėti didelės reikšmės „šeimos gyvenime“ (taip vadinami „trijų kartų“ santykiai). Teismas neapsiriboja „šeimos“ sampratą aiškinti vien tik vaikų ir tėvų tarpusavio santykiais, kitaip tariant vien tik *famille naturelle* koncepcija, o stengiasi apimti platesne prasme, t.y. apimti ne tik *de jure*, bet ir *de facto* šeimos santykius. Be to, keičiantis socialiniam gyvenimui, tradicinės šeimos modeliui, Teismas pasilieka sau teisę, kad tam tikros naujos situacijos, kurios iki šiol nebuvo ginamos pagal 8 straipsnį, gali ateityje patekti į jo gynimo sferą.

Auganti ekonomika, tobulėjančios technologijos, medicinos pažanga gerina gyvenimo kokybę, tačiau kartu įneša į teisinę sistemą ir naujų poslinkių reglamentuojant šeimos teisinę apsaugą.

Atsiranda naujos sritys, kurioms reikalingas specialus teisinis reglamentavimas. Viena iš šių dienų aktualijų – transeksualizmo problema bei su ja susijęs santuokos sudarymo galimybės klausimas. Kaip pavyzdį galima paimti EŽTT 2007 m. rugsėjo mėnesį išnagrinėtą *L v. Lithuania*

¹¹⁶ *Keegan v. Ireland* // Appl. No. 00016969/90.

¹¹⁷ Lagoutte S. Teisė į pagarbą asmeniniam ir šeimyniniam gyvenimui // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1996, p. 131.

¹¹⁸ *Slivenko v. Latvia* // Appl. No. 48321/99.

bylą,¹¹⁹ kurioje pareiškėjas išreiškė savo nepasitenkinimą, kad dėl ne iki galo užbaigtos lyties keitimo procedūros, jam buvo užkirstas kelias sudaryti sankuoką ir sukurti šeimą. Jis teigė, kad taip yra pažeidžiama jo teisė, įtvirtinta 12 Konvencijos straipsnyje: vyro ir moters, sulaukusių santuokinio amžiaus teisė tuoktis ir sukurti šeimą pagal šią teisę reguliuojančius valstybės vidaus įstatymus. Teismas pasisakė, kad pareiškėjo skundas dėl 12 straipsnio pažeidimo yra priešlaikinis, kadangi tik visiškai baigus lyties keitimo procedūrą ir pareiškėjui įgavus „vyro“ statusą, tuo pačiu bus pripažinta ir jo teisė vesti moterį. Tuo pačiu Teismas pažymėjo, kad dėl įstatymuose esančių spragų, ši svarstoma problema turėtų būti nagrinėjama pagal Konvencijos 8 straipsnį.

Tobulėjančios reprodukcinų technologijų sąlygos, kurių pagalba atveriami nauji keliai tėvams įgyvendinti savo teisę į galimybę susilaukti palikuonių, sąlygoja ir tam tikrą konfliktą tarp vaiko ir tėvų teisių. Šiuo atveju iškyla problema ar tėvai, įgyvendindami savo teisę kurti šeimą ir susilaukti palikuonių nepažeis vaiko prioriteto šeimoje principo.

Aktualios problemos, susijusios su vaiko teisių galimais pažeidimais siejasi su prenatalinių tyrimų diagnostika, dirbtinio apvaisinimo problematika, genų inžinerija bei lytinių ląstelių donorystės problema.

Reprodukcinų technologijų šalininkai, argumentuodami tėvų teisę susilaukti palikuonių pabrėžia teisės į medicininę pagalbą ir lygybės prieš įstatymus principus.

Reprodukcinų technologijų priešininkai tvirtina, kad nevaisingumas yra ne liga, o technologijos, padedančios susilaukti palikuonių yra ne gydymas. Apeliuojant į konstitucinę teisę ir sveikatos priežiūrą, siekiant taikyti dirbtinio apvaisinimo technologijas, derėtų pabrėžti, kad net jei egzistuotų konstitucinė teisė į reprodukcinę sveikatos paslaugas, ji galėtų būti įgyvendinta tik kaip „asmens ir valstybės bendradarbiavimas“.¹²⁰

Viena iš šeimos teisinių apsaugos problemų vaiko ir tėvų teisių kontekste – lytinių ląstelių donorystė. Šiuo aspektu problematika kyla iš sąsajų su donoro teise į konfidencialumą ir vaiko teise žinoti savo biologinius tėvus. Teisė žinoti savo tėvus yra prigimtinė vaiko teisė (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija 7str).¹²¹

Kadangi Lietuvoje nėra specialaus įstatymo, reglamentuojančio reprodukcinų teisių klausimus, Konstitucinis Teismas dar nėra pasisakęs šiais klausimais, tačiau Europos teismuose

¹¹⁹ L v. Lithuania // Appl. No 27527/03.

¹²⁰ Sprogis E. Pilietinių ir politinių bei ekonominių, socialinių ir kultūrinių asmens teisių santykis. Jurisprudencija. Mokslo darbai. T. 21 (13). Vilnius, 2001.

¹²¹ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.

daugėja bylų dėl teisės žinoti savo genetinę kilmę ir stebima tendencija, jog vaiko teisė žinoti savo kilmę yra ginama nepaisant donoro teisės į konfidencialumą (*X, Y and Z v. the United Kingdom*).¹²²

Taip pat naudinga panagrinėti ir *Evans v. the United Kingdom* bylą,¹²³ kurioje Europos Žmogaus Teisingumo Teismas pasisakė, kad gerbiant asmens orumą ir laisvę, kiekvienas donoras, duodantis savo genetinės medžiagos dirbtinio apvaisinimo tikslams, turi turėti įstatymo leidėjo garantuotą teisę būti tikram, kad jo genetinė ląstelė nebus panaudota be tolesnio sutikimo. Teismas pažymėjo, jog gerbimas teisės į pasirinkimą asmens, norinčio tapti biologiniu tėvu dirbtiniu būdu, nėra reikšmingesnis, nei donoro teisė į pagarbą gerbti jo apsisprendimą neturėti biologinių vaikų su konkrečiu asmeniu.

Reprodukinių technologijų įtakojamą sankirtą su vaiko kaip šeimos nario ir prioriteto teisėmis galima kildinti pirmiausiai iš Jungtinių Tautų vaiko teisių deklaracijos preambulėje įtvirtintos nuostatos, kad „vaikui, turint galvoje jo fizinį ir protinį nesubrendimą, reikia ypatingos apsaugos ir priežiūros, įskaitant atitinkamą teisinę apsaugą, tiek iki gimimo, tiek ir po jo“.¹²⁴

Prof. Alexandras Havardas yra pastebėjęs, kad „kai į tai žiūrime iš mokslo pozicijų, mums paaiškėja, kad vaiko interesai - fiziniai ir psichiniai - pirmiausiai glūdi tame, kad jis turėtų būti pradėtas ne mėgintuvėlyje, o motinos iščiose.“¹²⁵

Bene naujausia šio aspekto problema yra prenatalinių tyrimų diagnostika. Nauja yra tai, kad visai neseniai pasirodžiusios mokslinės studijos iškėlė prenatalinės diagnostikos problematiką pacientų teisių aspektu, skirstant jas pagal teisių subjektą¹²⁶:

1. Pacientų – besilaukiančių motinų teisė. Šiuo atveju tai labiausiai teisiška reglamentuota teisių dalis.
2. Vaikų - Jungtinių Tautų Vaiko teisių deklaracija įtvirtina: „Įstatymu ir kitokiomis priemonėmis vaikui turi būti garantuota ypatinga apsauga ir suteikiamos galimybės ir sąlygos sveikai ir normaliai vystytis fiziškai, protišcai, doroviškai, dvasiškai ir dalyvauti visuomenės gyvenime. [...] Vaikas turi būti apsaugotas nuo visų netinkamo elgesio su juo, žiaurumo ir išnaudojimo formų“.¹²⁷

¹²² Jočienė D., Čilinskas K., Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Lietuvos Respublikos Seimas Jungtinių Tautų vystymosi programa. Monografija. Vilnius, 2004. p. 82.

¹²³ *Evans v. the United Kingdom* // Appl. No. 6339/05.

¹²⁴ 1959 m. Vaiko teisių deklaracija // Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius, 2000.

¹²⁵ Havard A. Teisiniai Lietuvos Respublikos dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto aspektai. *Už gyvybę*. 2003, Nr. 14.

¹²⁶ Stanley S. Grant. Prenatal Genetic Screening. *Online Journal of Issues in Nursing Article* published September 30, 2000. Vol. 5, No. 3.

¹²⁷ 1959 m. Vaiko teisių deklaracija // Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius, 2000.

Vaiko ir motinos teisių apsaugos konfliktas čia kyla iš subjektyvaus prenatalinių tyrimų atlikimo tikslo. Jei tėvai juos atlieka su tikslu diagnozuoti vaiko patologiją ir po šios diagnozės atlikti abortą.

Lyginamosios teisės studijos gyvybės apsaugos srityje¹²⁸ atskleidžia faktą, kad gyvybės apsauga pasaulyje yra reglamentuojama labai įvairiai, o dažniausiai sutinkamas teisinio reguliavimo metodas yra taip vadinama „nulinė metafora“ – vaisius neturi jokios būdingos teisinės padėties, o yra saugomas tiek, kiek tai numato valstybės.¹²⁹

Nors moters teisė į abortą paprastai grindžiama teise į privatų gyvenimą, Europos žmogaus teisių komisija byloje *Brüggemann and Scheuten v. Federal Republic of Germany*¹³⁰ pažymėjo, kad nėštumas negali būti laikomas vien privataus gyvenimo dalimi. Kai moteris pastoja, jos privatus gyvenimas tampa glaudžiai susijęs su vaisiaus vystymusi. Komisija taip pat pabrėžė, kad ne visais atvejais nėštumo nutraukimo reguliavimas yra įsiterpimas į motinos privatų gyvenimą.¹³¹

Aborto klausimu tiek Europos, tiek JAV teismai beveik vieningai pripažįsta, kad moters gyvybė ir sveikata yra svarbesni už vaisiaus teisę į gyvybę bet kurioje nėštumo stadijoje.¹³² Taigi prenatalinio testavimo kontekste tėvų teisės yra pripažįstamos, tuo tarpu vaisius, laikomas moters dalimi. Lietuvos Konstitucijoje apie vaiko prioriteto principą yra kalbama, turint omenyje vaiką nuo gimimo momento. Vis dėlto Lietuvos Respublikoje galiojančiuose teisės aktuose galima rasti teisės normų, ginančių embrioną.^{133 134 135 136 137 ir t.t.} Vadinas, jei teisė numato procedūrą, kokiais atvejais turi būti saugoma gimianti gyvybė galima teigti, jog embrionas gali būti laikomas bent jau apsaugos objektu.

Kita vertus, šie nagrinėjami aspektai visada išlaikys ir etinės problematikos pusę, kuri teigia, kad „mokslinis atradimas, padarytas žmogaus gyvybės sąskaita, visada diskredituoja patį mokslą“.¹³⁸

¹²⁸ Kavoliūnaitė E. Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos koncepcijos. Teisės instituto Teisinės sistemos tyrimo skyrius. [http://www.teise.org/docs/upload/kavoliunaitepataisyta%20\(1\).doc](http://www.teise.org/docs/upload/kavoliunaitepataisyta%20(1).doc). Žiūrėta - 2007 10 12.

¹²⁹ Mamta K. Shah. Inconsistencies in the legal status of an unborn child: Recognition of a Fetus' as Potential Life. Hofstra Law Review. Vol. 29:931. 2000-2001.

¹³⁰ Brüggemann and Scheuten v. Federal Republic of Germany. Nr. 6959/75 Commission Report 1977 7 12. DR 10. P. 100.

¹³¹ Baldwin v. Butcher. 184 S.E.2d 428 (W. Va. 1971).

¹³² Kavoliūnaitė E. Žmogaus gyvybės teisinės apsaugos koncepcijos. Teisės instituto Teisinės sistemos tyrimo skyrius. [http://www.teise.org/docs/upload/kavoliunaitepataisyta%20\(1\).doc](http://www.teise.org/docs/upload/kavoliunaitepataisyta%20(1).doc). Žiūrėta - 2007 10 12.

¹³³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.

¹³⁴ Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

¹³⁵ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. // Valstybės žinios. 2000 10 25, Nr. 89-2741.

¹³⁶ Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija. // Valstybės žinios. 2002, Nr. 97-4258.

¹³⁷ Lietuvos Respublikos Biomedicininų tyrimų etikos įstatymas. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 44 – 1247.

¹³⁸ Narbekovas A., Meilius K. Biotechnologijos: pagalba ar iššūkis santuokai kaip institucijai. Sveikatos mokslai. Nr. 2. 2002.

Šeimos teisių apsauga – svarbi tarptautinių dokumentų, jų taikymo praktikos ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos sritis, kuri turi didelės įtakos ir mūsų nacionalinei teisės doktrinai, formuojant požiūrį į šeimą.

IŠVADOS

1. Vieningos bei visuotinai pripažįstamos šeimos definicijos suformuluoti negalima. Daugelyje šalių susidarė ir realiai funkcionuoja įvairūs šeimos tipai ir modeliai.

Šeima galime vadinti pačią mažiausią socialinę bendriją, ypatingą bendrumo formą, savotišką kolektyvinį subjektą, valstybės pagrindą, kuriame susipina dvasiniai, ekonominiai, socialiniai ir teisiniai elementai.

Teisės aktuose šeimos sąvoka apibrėžiama siekiant nustatyti tam tikrų subjektų ratą. Kiekvienas asmuo atitinkantis tam tikrus kriterijus gali būti šeimos nariu, tačiau vienas žmogus dar negali būti traktuojamas kaip šeima. Šeima galime vadinti tik tam tikrą grupę žmonių. Taigi galima išskirti tris šeimos požymius. Vienas iš požymių – socialinė grupė, antrasis – teisinis pagrindas (kuriuo gali būti laikoma santuoka, kraujo ryšys ir kt.) bei šeimos narių teisiniai ryšiai, kurie pasireiškia teisių ir pareigų turėjimu ir susiejimu su kitais šeimos nariais.

2. Pirmąjį Lietuvos Statutą (1529 m.) galima laikyti Lietuvos teisės visuotinės kodifikacijos pradžia. Tačiau žvelgiant į LDK teisės sistemos raidą XVI amžiuje net ir priimti Lietuvos Statutai nereguliavo visos visuomenės sluoksnių teisinių santykių, o tik bajorų ir jiems pavaldaus valstiečių luomo santykius, taip pat jų santykius su miestiečiais ir savarankišką statusą turėjusiomis kitomis socialinėmis grupėmis. Santuoka tarp skirtingų luomų buvo siejama su tokiomis sunkiomis teisinėmis pasekmėmis kaip luominių teisių netekimo ar net mirties bausmės, vaikai gimę tokioje santuokoje buvo laikomi neteisėtais. Moteris tuo metu visuomenėje nebuvo laikoma lygiateise su vyru.

3. Laikinosiose Lietuvos valstybės konstitucijose nebuvo užsiminta apie šeimos narių teises ar šeimos apsaugą, buvo tik įtvirtintos kai kurios „pamatinės piliečių teisės“, tačiau nebuvo sukurtas išsamus ir šių teisių katalogas. Tai galima paaiškinti tuo, kad konstitucijos buvo kuriamos atsižvelgiant į jų laikiną pobūdį, nepakankamai išsamiu konstituciniu reguliavimu bei konstitucinio reglamentavimo tradicijų trūkumu.

Pirmojoje nuolatinėje 1922 m. Lietuvos Resublikos Konstitucijoje jau išskirtos ir šeimos narių teisės. IX skyriuje, „Švietimo reikalai“ buvo teigiama, kad vaikų auklėjimas yra tėvų

aukščiausia teisė ir natūralinė pareiga. Taip buvo tiesiogiai įtvirtinta konkrečių tėvų „natūraline pareiga“ auklėti savo vaikus.

Išskirtinis dėmesys šeimos apsaugai yra skiriamas 1938 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Šeimos teisės jau įtvirtintos V skyriuje, po bendrų nuostatų, pilietybės, piliečių teisių ir pareigų bei tikybos skyrių yra išskiriama „Šeima ir motinystė“.

Ši Konstitucija deklaruoja aktyvią valstybės poziciją šeimos ir motinystės, auklėjimo ir švietimo, darbo, sveikatos ir socialinio aprūpinimo dalykuose.

4. Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucijos 38 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad „Šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas“. Tačiau konkrečios „šeimos“ sampratos nei šioje Konstitucijoje, nei LR Konstitucinio Teismo nutarimuose suformuluotos nėra, kaip ir vieningos bei visuomenės pripažįstamos šeimos definicijos.

Lietuvos Respublikos 1992 m. Konstitucijoje minimos šeimos garantijos turi būti aiškinamos visų Konstitucijos normų kontekste. Konstitucijos 6 straipsnyje numatyta, kad Konstitucija yra vientisas, tiesiogiai taikomas aktas ir kiekvienas savo teises gali ginti remdamasis Konstitucija. Tokią Konstitucijos interpretavimo nuostatą suformulavo ir Konstitucinis Teismas.

Šeimos apsauga yra įtvirtinta 1992 m. Konstitucijoje, jos apsaugos garantu laikytinas ir Konstitucinis Teismas, kuris Konstituciją padaro gyvu organizmu, suteikiančiu *status quo* saugomoms vertybėms.

Pagal tai, kaip Konstitucinis Teismas 2007 m. birželio 7 d. byloje „Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ pasisakė vaiko išlaikymo klausimu, galima daryti išvadą, kad reikia skirti tėvų pareigas vaikams ir valstybės pareigas šeimai ar jos piliečiams. Konstitucinė apsauga, garantuojanti šeimos teises ir imperatyviai užtikrinanti vaiko, kaip šeimos prioriteto statusą, paprastai yra svarbi iki vaikai sueis pilnametystę. Tuo tarpu valstybės įsipareigojimas gali būti neribotas nei terminais, nei prioriteto išskyrimo požiūriu.

5. „Šeima“ Europos žmogaus teisių konvencijoje pirmiausia traktuojama kaip santykis tarp sutuoktinių ir vaikų, įskaitant ir tolimuosius giminaičius, kurie gali turėti didelės reikšmės „šeimos gyvenime“, susiejant tai su Konvencijos 12 straipsniu, kuriame numatyta teisė vyrui ir moteriai tuoktis ir sukurti šeimą.

Su naujų technologijų atsiradimu, atsiranda ir naujų sričių, susijusių su šeimos garantijomis (dirbtinis apvaisinimas, homoseksualių asmenų santuoka ir pan.), kurias būtina teisiškai reglamentuoti. Todėl keičiantis socialiniam gyvenimui, tradicinės šeimos modeliui, EŽTT pasilieka sau teisę, kad tam tikros naujos situacijos, kurios iki šiol nebuvo ginamos pagal Konvencijos 8 straipsnį (įtvirtinantį teisę į šeimą), ateityje gali patekti į jo gynimo sferą.

Vaida Venytė

El.p.vaida.venyte@gmail.com

Tel. 8-672 90 353

Literatūra

Norminiai teisės aktai

1. 1959 m. Vaiko teisių deklaracija // Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius, 2000.
2. Darbo sutarties įstatymas. // Valstybės žinios. Vilnius, 1991 m. lapkričio 18 d. Nr. I-2048.
3. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. // Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
4. Laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. // Lietuvos Valstybės žinios, 1920, Nr. 37.
5. Lietuvos Konstitucija. // Vyriausybės žinios, 1938, 608-4271.
6. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
7. Lietuvos Respublikos Biomedicininų tyrimų etikos įstatymas. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 44 – 1247.
8. Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas. // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucija. // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.
10. Lietuvos Respublikos Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3100.
11. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. // Valstybės žinios. Vilnius, 1996 m. kovo 14 d. Nr. I-1234.
12. Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1928, Nr. 275-1778.
13. Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios. 1922, Nr. 100-799.
14. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. // Lietuvos Valstybės žinios, 1919 m., Nr. 6, priedas.
15. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. // Lietuvos įstatymai: Sistematuotas įstatymų, instrukcijų ir įsakymų rinkinys. Kaunas, 1922, p. 10.
16. Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas // Valstybės žinios, 1995, Nr. 89-1985.
17. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 77-3290.
18. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 77-3288.
19. Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija. // Valstybės žinios. 2002, Nr. 97-4258.
20. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Vilnius, 2000, p. 16.
21. Žmonių saugos darbe įstatymas. // Valstybės žinios. Vilnius, 1933, Nr. I-266.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso 3.194 straipsnio 3 dalies (2004 m. lapkričio 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai". Vilnius, 2007 birželio 7 d.
23. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2000 m. spalio 12 d. Redakcija), 3straipsnio 4 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 5 straipsnio 1dalies 2 punkto (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 18 straipsnio 1 dalies (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 19 straipsnio 1 dalies 2, 3, 4, 8, 15 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), 21 straipsnio 1 dalies 1, 5, 7, 9, 12, 15, 16, 17, 18 punktų (2000 m. spalio 12 d. redakcija), šios dalies 6 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. rugsėjo 25 d. redakcijos) ir šios dalies 14 punkto (2000 m. spalio 12 d. ir 2001 m. lapkričio 8 d. redakcijos), taip pat dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 119 straipsnio pakeitimo įstatymo taikymo tvarkos konstitucinio įstatymo įrašymo į konstitucinių įstatymų sąrašą įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2002 m. gruodžio 24 d.
24. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2002 m. spalio 23 d.
25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2000 m. birželio 30 d.
26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2000 m. rugsėjo 19 d.
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1991 m. lapkričio 8 d. nutarimo Nr. 458 "Dėl nuostolių, padarytų gamtai, pažeidus aplinkos apsaugos įstatymus, skaičiavimo metodikos patvirtinimo" atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2003 spalio 29 d.

28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 573 straipsnio (1994 m. gegužės 17 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2002 m. kovo 4 d.
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo reglamento patvirtinimo“. Vilnius, 2004 m. kovo 5 d.
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 “Dėl dalies žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio pirmajai daliai“. Vilnius, 1996 m. vasario 28 d.
31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 2000 m. birželio 13 d.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio antrosios dalies, 11 straipsnio ir 12 straipsnio antrosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Vilnius, 1994 m. balandžio 21 d.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos 1990 m. rugsėjo 27 d. nutarimo Nr. I-619 “Dėl Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo taikymo“ 1 punkto, taip pat dėl Lietuvos Respublikos vyriausybės 1996 m. liepos 5 d. nutarimu Nr. 808 „Dėl socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 6.1.1 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.4 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 6.1.5 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 7 punkto (1996 m. lapkričio 6 d. redakcija), 9 punkto ir Lietuvos Respublikos vyriausybės 2000 m. balandžio 17 d. nutarimu Nr. 441 „Dėl socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų patvirtinimo“ patvirtintų socialinės pašalpos skyrimo ir mokėjimo nuostatų 5.1.1 punkto, 5.1.7 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.1.8 punkto (2000 m. balandžio 17 d. ir 2000 m. liepos 14 d. redakcijos), 5.4, 5.5.2, 9 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų garantijų įstatymo 10 straipsnio (1994 m. lapkričio 3 d. redakcija) 1 daliai“. Vilnius, 2004 m. kovo 5 d.

34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas „Kai kurios baudžiamojo proceso, civilinio proceso, civilinio proceso kodeksų, administracinių bylos teisenos įstatymo nuostatos prieštarauja Konstitucijai, teiseną dėl Teismų įstatymo, Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekreto Nr. 2067 ir 2003 m. birželio 18 d. dekreto Nr. 128 nuostatų nutraukta“. Vilnius, 2006 m. rugsėjo 21 d.

EŽTT jurisprudencija (www.echr.coe.int)

35. Baldwin v. Butcher. 184 S.E.2d 428 (W. Va. 1971).
36. Berrehab v. the Netherlands . // Appl No. 10730/84.
37. Brüggemann and Scheuten v. Federal Republic of Germany // Appl. Nr. 6959/75.
38. Evans v. the United Kingdom // Appl. No. 6339/05.
39. Johansen v. Norway // Appl. No. 17383/90.
40. Keegan v. Ireland // Appl. No. 00016969/90.
41. L v. Lithuania // Appl. No 27527/03.
42. Marckx v. Belgium // Appl. No. 00006833/74.
43. Slivenko v. Latvia // Appl. No. 48321/99, judgment of 09/10/2003, § 97.
44. X, Y and Z v. the United Kingdom. // Appl No. 21830/93.

Specialioji ir kita literatūra

45. Andriulis V. Lietuvos statutų (1529, 1566, 1588 m.) šeimos teisė. Monografija. Vilnius, 2003.
46. Andziulytė M. Kova su prostitucija // Moteris. 1921, Nr. 2.
47. Beck'sches Rechtslexikon. Munchen, 2001.
48. Bieliūnas E. Europos žmogaus teisių konvencijos interpretavimas ir Lietuvos teisės tradicijos. Teisės reforma Lietuvoje ir Lenkijoje ir Europos žmogaus teisių konvencija. Vilnius, 1998.
49. Birmontienė T. Konstitucinės teisės gauti pensiją interpretavimas Lietuvos Respublikos teismo jurisprudencijoje. // Konstitucinė Jurisprudencija: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis Nr. 4 2006 spalio – gruodis. Vilnius, 2007.

50. Birmontienė T. Moterų teisių raida Lietuvoje: konstitucinis pripažinimas, politinio lygiateisiškumo siekis. // *Jurisprudencija. Mokslo darbai*. Vilnius, 2006.
51. Birmontienė T. Privataus gyvenimo neliečiamumas // *Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje. Konferencijos medžiaga*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras. 1996.
52. Birmontienė T. Žmogaus teisės Lietuvos Respublikos Konstitucijoje // *Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė. Konferencijos medžiaga*. Vilnius, 1998.
53. Birmontienė T. Žmogaus teisių ir laisvių koncepcija 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje. // *Mūsų konstitucionalizmo raida. Straipsnių rinkinys*. Vilnius, 2003.
54. Birmontienė T. Žmogaus teisių raida ir perspektyvos Lietuvoje // *Jurisprudencija*. Vilnius, 2000, t. 15(7).
55. Black s law dictionary. London, 1990.
56. Danilowicz I. *Vzgliad na litovkoe zakonodatelstvo i Litovskije Statuti*. – *Juridičeskije zapiski*. Izd. Redkina. T. I. M., 1841.
57. Frowein/Peukert. *Europäische Menschenrechtskonvention. EMRK-Kommentar*. 2 Auflage. N. P. Engel Verlag, Kehl, Straßburg, Arlington, 1996.
58. Galdikienė M. Moteriškė ir dora // *Moteris*. 1921, Nr. 2.
59. Grigas R. *Sociologinė savivoka*. Vilnius, 2001.
60. Havard A. Teisiniai Lietuvos Respublikos dirbtinio apvaisinimo įstatymo projekto aspektai. *Už gyvybę*. 2003, Nr.14.
61. Jakubčionis A. 1918-1922 metų konstitucijos istorinėje perspektyvoje. // *Mūsų konstitucionalizmo raida. Straipsnių rinkinys*. Vilnius, 2003.
62. Jarašiūnas E. Šeimos koncepcijos pagrindai 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. // *Konferencijos „Šeima besikeičiančioje visuomenėje“ medžiaga*. Vilnius, 2007.
63. Jočienė D., Čilinskas K. *„Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Monografija*. Vilnius, 2004.
64. K. L. Moterų draugijos konferencijos 1920 m. spalio 18-19 priimtos rezoliucijos // *Moteris*. 1921, Nr. 2.
65. Kietytė L. *Vaikų teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje*. Vilnius, 2005.
66. Klimas P. *Istorinė Lietuvos valstybės apžvalga*. Kaunas, 1992.
67. Klimas P. *Lietuvių senovės bruožai*. Vilnius, 1919.
68. Krause H, Meyer D. *What family for the 21st Century?* // *50 American Journal of Comparative Law*, 2002.
69. Kūris E. *Konstitucijos principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje*. Vilnius, 2002.

70. Kūris P. Lietuva ir Europos žmogaus teisių teismas. // Mokslas ir gyvenimas, 1998, Nr. 7.
71. Lagoutte S. Teisė į pagarbą asmeniniam ir šeimyniniam gyvenimui // Asmens konstitucinės teisės Lietuvoje. Konferencijos medžiaga. Vilnius, 1996.
72. Legal problems relating to parentage proceedings. XXVII th Colloguy on European Law foundation for International studies. Valleta (Malta), 1997.
73. Leonavičius J. Sociologijos žodynas. Vilnius, 1993.
74. Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos (pirmojo šaukimo) pirmoji sesija. 1990 m. kovo 10-13 d. Stenogramos. Vilnius, 1990.
75. Maksimaitis M. Lietuvos valstybės konstitucijų istorija. Monografija. Vilnius, 2005.
76. Mamta K. Shah. Inconsistencies in the legal status of an unborn child: Recognition of a Fetus' as Potencial Life. Hofstra Law Review. Vol. 29:931. 2000-2001.
77. Narbekovas A., Meilius K. Biotechnologijos: pagalba ar iššūkis santuokai kaip institucijai. Sveikatos mokslai. Nr. 2. 2002.
78. Račkauskas K. Lietuvos konstitucinės teisės klausimais. New York, 1967.
79. Romeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos. Vilnius, 1990.
80. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius // Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos įgyvendinimas Lietuvoje. Vilnius, 2006.
81. Schulz S. Ehe und Fmilie in Europa // Zeitschrift fur Rechtspolitik. 2001, Nr. 10.
82. Seimo stenogramos. Trečioji nepaprastoji sesija, 87/9 pos., 1938 05 12.
83. Seneave P. Parentage and Human Rights. XXVII th Colloquy on European Law Foundation for International studies. Valletta (Malta), 1997.
84. Shaw J. Social Law and policy in an Evelingl EU. Oxford. 2000.
85. Sprogis E. Pilietinių ir politinių bei ekonominių, socialinių ir kultūrinių asmens teisių santykis. Jurisprudencija. Mokslo darbai. T. 21 (13). Vilnius, 2001.
86. Stadley K. Familie law. London, 1993.
87. Stanley S. Grant. Prenatal Genetic Sreening. Online Journal of Issues in Nursing Article published September 30, 2000. Vol. 5, No. 3.
88. Steigiamojo Seimo darbai. 1922.03.02. Posėdis 177.
89. Šimonis M., Januškienė J. Vaikų teisės Lietuvos Respublikos teisės sistemoje. // Teisės problemos. 2001, Nr. 4.
90. Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas // red. Rekertienė. Vilnius, 2002.
91. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius, 2004.
92. Valančius K. L. Lietuvos valstybės Konstitucijos. Vilnius, 2001.

93. Vansevičius V. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius, 2000.
94. Veržbavičius L. Senoji Lietuvos šeimos teisė. – Teisė, Nr. 18, 1930, Nr. 19, 1931, Nr. 20, 1931, Nr. 39, 1937.
95. Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Vilnius, 2005.
96. Žilys J. 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos kai kurios politinės ir teisinės ištakos. // Mūsų konstitucionalizmo raida. Straipsnių rinkinys. Vilnius, 2003.
97. Žilys J. Konstitucinis teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. Vilnius, 1990.
98. Žilys J. Laikinasis Pagrindinis Įstatymas Lietuvos Respublikos konstitucinėje sistemoje. // Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2007.
99. Žmogaus socialinė raida / red. Rimkutė J. Vilnius, 2001.
100. Žmogaus teisės ir laisvės. Lietuvos Respublikos įstatymų ir 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos suderinamumo problemos. Vilnius, 1995.
101. Žmogaus teisės: Jungtinių Tautų dokumentai. Vilnius, 2000.
102. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия. Москва, 1998.
103. Нерсесянц В. С. Философия право. Москва, 1998.
104. Римское право / ред. Томсинов В. А. Москва, 1999.

Internetinės svetainės

105. www.echr.coe.int
106. www.lrkt.lt
107. www.lrs.lt
108. www.stat.gov.lt
109. www.teise.org

Santrauka

Baigiamajame magistro darbe nagrinėjama šeimos kaip konstitucinės teisės instituto samprata, šeimos narių teisės bei apsauga tiek Lietuvos, tiek ir tarptautinėje teisėje. Šeimos teisėms apsaugoti yra priimtas ne vienas nacionalinis ir tarptautinis aktas, šios teisės yra įtvirtintos ir mūsų pagrindiniame šalies įstatyme – 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Konstitucinis Teismas yra ne kartą pasisakęs šeimos apsaugos tema, tačiau verta pripažinti, kad ši problematika yra ganėtinai plati – kaskart kelianti naujus klausimus. XX a pabaigoje įvykusios didelės politinės, ekonominės ir socialinės permainos pakeitė mūsų visuomenės gyvenimą ir požiūrį į šeimą.

Pirmoje darbo dalyje aptariama konstitucinė šeimos samprata. Tačiau vieningos bei visuotinai pripažįstamos šeimos definicijos nėra. Vakarų valstybėse šeimos samprata realiai pasikeitė, tačiau vis dar vyksta diskusijos, ką laikyti ir ko nelaikyti „šeima“, kokiai žmonių grupei, jų gyvenimui turėtų būti suteikiamas šeimos statusas ir kam nesuteikiamas (pavyzdžiui, tos pačios lyties žmonių bendrai gyvenimui).

Antroje darbo dalyje analizuojamos šeimos apsaugą įtvirtinančios 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatos, kartu su LR Konstitucinio Teismo kuriama šeimos apsaugos doktrina.

Trečioje darbo dalyje atkreipiamas dėmesys į tarptautinės teisės aktus bei EŽTT jurisprudenciją, kuri turi didelės reikšmės nacionalinei teisės doktrinai.

Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, kurios apibendrina baigiamąjį darbą.

Summary

The master's thesis "The constitutional protection of family" analyses the concept of family and family members' rights and duties. Family protection as constitutional law institute is interpreted in Lithuania. Family relations are also the subject of international law. Family protection is one of the main principals in the Constitution of 1992. Not once the Constitutional Court has stated its opinion of protection by different aspects of family rights. Although it is worth to admit that the concept of family is wide-ranging and constantly raising new issues. Considerable alterations in political, economical and social fields, which took place at the end of XX century, changed our society's life and the concept of family institution.

In the first part of this thesis the constitutional concept of family is disputed. However, there is no unanimous and universally accepted definition of a family institution. In Western societies family definition has soundly changed, notwithstanding dispute is held about what should and what should not be considered as a "family", which individuals group, lifestyle could be entitled as a family institution, and which should not (for instance homosexual relations).

The second part of the thesis gives analyses about family protection regulations which are enshrined in the Constitution of 1992, and also the Constitutional Court doctrine on family protection.

The third part of the thesis pays great attention to international community documents and the jurisprudence of the European Court of Human Rights, which has a great importance for the national development of constitution doctrine.

Conclusions are presented at the end of work.